

Jože Pahor

IZ BOJA SLOVENSKEGA UČITELJSTVA ZA NEODVISNOST

»Razpravo« Jožeta Pahorja Iz boja slovenskega učiteljstva za neodvisnost — hrani jo arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja — objavljamo brez uvoda (približno desetine besedila), to je brez orisa razmer, v katerih je učiteljski stan delal zadnja leta Avstro-Ogrske, in brez odstavkov o slovenskem učiteljstvu v prvih letih Jugoslavije in pod Italijo. Vse to namreč Pahor sam natančneje osvetljuje v razpravi Učiteljstvo v Slovenskem primorju in Istri v letih 1906—1926 (Zbornik založbe Lipa Koper, 1956).

Pahor imenuje svoj prispevek »razprava«, čeprav ni navedel virov, na katere se opira, in je črpal marsikaj očitno iz lastnih spominov. Opombe pod črto je dodal njegov prijatelj in poznavalec zgodovine slovenskih učiteljev iz izkušenj prof. Venčeslav Čopič, vmesne naslove pa je vpisal na željo uredništva Janko Liška, ki je besedilo tudi lektoriral in s pomočjo prof. Čopiča izoblikoval nekaj vsebinsko oziroma stilistično nedodelanih mest.

Pahorjev prispevek, ki govori predvsem o »deklaracijskem« gibanju med slovenskim učiteljstvom v Jugoslaviji v drugi polovici dvajsetih let, objavljamo zaradi vsebinske pomembnosti in verodostojnosti (saj je bil Pahor eden od voditeljev omenjenega gibanja) pa tudi v spomin na dolgoletnega požrtvovalnega borca za narodne, splošne socialne in posebej za učiteljske stanovske pravice.

Uredništvo

**PRISTOP ZAVEZE AVSTRIJSKIH JUGOSLOVANSKIH UČITELJSKIH DRUŠTEV
K JUGOSLOVANSKEMU UČITELJSKEMU UDRUŽENJU NA PODLAGI CENTRALISTIČNE ZAMISLI »DRŽAVNEGA IN NARODNEGA EDINSTVA«. PRVI ZNAKI
ODPORA ZOPER JUGOSLOVANSKI INTEGRALIZEM**

Poglejmo, kako se je razvijalo učiteljsko vprašanje v novi kraljevini SHS!

Leta 1908 je imela Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev 1852 članov, Slomškova zvezas kateheti vred pa 160. Klerikalna stranka je s pomočjo »izstradalne kure« prignala že leta 1912 kar polovico kranjskih učiteljev med »krščansko misleče« v Slomškovo zvezo. Leta 1918 so isti seveda spet prešli k liberalcem. Nadejali so se končne ureditve svojega položaja in pisali — ko je uradniški zakon zajel tudi učiteljstvo — kako je boj za kruh dobojevan. Za »dobojevani kruh« je država vzela učiteljstvu stalnost, ker je

bilo poslej vsak čas lahko premeščeno »po službeni potrebi«. Zaradi inflacije pa se je položaj učiteljev že leta 1922 tako poslabšal, da je Miroslav Zor zapisal v Učiteljskem tovarišu: »Država, stradamo, zmrzujemo, bosimo!«

Medtem je zaveza leta 1920 vstopila kot poverjenišтво Ljubljana v UJU (Jugoslovansko učiteljsko združenje). Sprejela je centralistično teorijo narodnega in državnega edinstva, čeprav se je med srbskimi učitelji opozicija borila proti centralizmu. Med njimi je bilo namreč mnogo levičarjev. To je vplivalo tudi na razvoj v Sloveniji. Tako je leta 1923 učiteljska skupščina v Ptujju 7. in 8. julija sprejela resolucije, znamenite po tem, ker je v njih klica preloma z liberalno nacionalistično tradicijo slovenskega učiteljstva. Te resolucije je izzvala knjiga dr. Frana Žgeča Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda. To delo kliče spričo gospodarske, socialne in politične krize evropskih narodov po novi vzgoji in izobrazbi vseh delovnih ljudi, ker vladajoči sloji niso bili zmožni rešiti perečih družbenih in kulturnih vprašanj. Bistvo nastopa skupščine je torej v premiku na levo.¹

Sicer se je tudi tokrat pokazala breznačelnost učiteljskega vodstva, metoda nesrečnega frazerstva, ki se je z njim delala »stanovska politika«. V isti sapi namreč, ko je skupščina ploskala resolucijam, ki pomenjajo odklon vzgoje in šolstva do dotodanje buržoazne smeri in poudarjajo povsem novo stališče do socialnih in kulturnih vprašanj, se je v nemala tudi za Orjuno kot »odlično narodno institucijo«, krepko nositeljico državne in narodne ideje. Prižigali so svečo bogu in hudiču.

Skupščine v Ptujju ni motilo, da je zavzela tako reakcionarno stališče, hkrati pa zagotavljala, da učiteljstvo uvideva potrebo temeljite vzgoje in izobrazbe kmečkega prebivalstva ter industrijskega delavstva, kakor zahteva celotni gospodarski, politični in socialni položaj naše domovine in vsega kulturnega zahoda. Ugotovili so, da so potrebne globoke reforme v smeri k pravi delovni šoli, ter zahtevali, naj se učiteljstvo, inteligenca sploh in akademska mladina približajo kmečkemu prebivalstvu in proletariatu ter skušajo premostiti prepad, ki je nastal med njimi.

V vsem tem se čutijo nove potrebe, stremljenje v prihodnost, čeprav je v dvoličnosti sklepov očitna bojazen, da vodstvo ne bi imelo neprijetnosti zaradi državi nevarnih namenov.

PREGANJANJE UČITELJEV PO KLERIKALNI IN LIBERALNI STRANKI

V letu 1924 je v Sloveniji zelo zrasla moč klerikalizma, Korošec je prišel na vlado. Učiteljstvo se je po premnogih slabih izkušnjah vznemirilo. Upravičeno. Spet se je pričelo preganjanje neklerikalnih učiteljev, ki niso imeli hlapčevske hrbtenice. Množila so se nezakonita premeščanja, brez disciplinskih preiskav, po navodilih ter informacijah duhovnikov, ki so imeli pri političnih oblasteh odločilno besedo. Nič ni bilo hujšega za siromašno učiteljsko rodbino kot preseljevanje iz kraja v kraj. Udarila pa je tudi Slomškova zveza. Objavila je v Slovencu, da do preklica ne sprejme nikogar več v svoje vrste. Menda so imeli v Slomškovi zvezi dovolj celo »krščansko mislečih«.

Toda zmagoslavja je bilo hitro konec. Korošec je padel, na njegovo mesto je prišel Pribičević. Palica se je obrnila, liberalci so začeli preganjati klerikalno

¹ III. pokrajinska skupščina v Ptujju. Učiteljski tovariš, 12. julija 1923.

učiteljstvo. Slomškova zveza je zdaj povabila »nekrščansko učiteljstvo«, da bi obe organizaciji začeli skupno akcijo zaradi neznosnih razmer; predlagala je, naj bi nastopili zlasti proti nestalnosti (proti političnemu, boljše strankarskemu premeščanju) in sklenili depolitizacijo, odpovedali torej sodelovanje s političnimi strankami pri izigravanju brezpravnega stanu.

Vprašanje je prišlo na sejo širšega sosveta poverjenišтва Ljubljana ter se razvilo v ostre napade zastopnikov učiteljskih društev na vodstvo organizacije. Očitani so mu, da ni napravilo ničesar v obrambo stalnosti, da se službena mesta oddajajo brez razpisa, da je zavladala protekcija, da se množijo nezakonitosti in se uničujejo osnovne pravice stanu.

Vodstvo se je izgovarjalo, da mora tesno sodelovati s političnimi strankami, ker so dobile vpliv na šolsko politiko. Pri tem dela za učiteljstvo, seveda le za svoje člane. V resnici je vodstvo gospodovalo v organizaciji samovoljno ter nameščalo in premeščalo učitelje s pomočjo politične stranke, ki ji je služilo.

Napadi zaradi nevzdržnih razmer v šolstvu in v škodo učiteljstvu so se pojavljali tudi v Učiteljskem tovarišu, vendar je imelo poverjenišтво zaslonbo v osrednjem vodstvu UJU v Beogradu, ki je na državni skupščini v Subotici potrdilo svoje centralistično stališče. Za to stališče se je potegnili tudi uredništvo Učiteljskega tovariša, ki je septembra 1925 pozival slovensko učiteljstvo, naj vztraja v svojem nacionalnem idealizmu, naj ne opusti liberalnih nazorov. Vzporedno s tem pa so se nadaljevale čistke med učitelji, osumljenimi komunizma.

CELJSKA DEKLARACIJA (1926) — UČITELJ BODI V SLUŽBI NARODA IN NJEGOVEGA NAPREDKA

Toda položaj se je docela spremenil, ko je isto leto prevzel ministrstvo prosvete Stjepan Radić. Nastopil je z izjavo, naj učitelji ne sodelujejo več aktivno v političnih strankah, naj se ukvarjajo s prosvetnim delom med ljudstvom. Radićevo stališče o ljudstvu, ki naj se ne boji ne popa ne žandarja, je bilo v nasprotju z razvpitim naukom o državnem in narodnem edinstvu ter je olajšalo delo učiteljstvu, ki je že ob času ptujske skupščine resno mislilo na preobrat v stanovskem delu.

V zvezi s spremembo v ministrstvu je tudi prosvetni načelnik v Sloveniji dr. Lončar izjavil, da je treba učitelja osvoboditi strankarskega pritiska, ker pripada kot vzgojitelj vsemu narodu. Tako je dozorel čas prodora misli o neodvisnosti učiteljstva. Kazalo je, da socialistično prepričanje učitelja tudi v stanovski organizaciji ne bo stalno pod policijskim nadzorstvom: Sile, ki so se borile za napredek, so se krepile in postavile svoje zahteve, nova načela stanovske organizacije.

Odločno pobudo za depolitizacijo so dala štiri sosedna okrajna društva na zborovanju v Slovenjem Gradcu. Na Štajerskem in Koroškem učiteljstvo ni bilo tako pod udarci političnih strank kakor na Kranjskem, kjer je imela slovenska buržoazija najtrdnjša tla. Znalo si je ohraniti več samostojnosti, predvsem pa ni bilo tako razcepljeno in strankarsko med seboj sprto.

Pod vplivom nastopa učiteljskih društev v Slovenjem Gradcu je društvo za marenberški okraj (zdaj Radlje ob Dravi) predložilo širšemu svetu poverjeništvu UJU Ljubljana na posvetu v Celju 10. januarja 1926 znamenito izjavo,

znano pod imenom celjska deklaracija.² Novo smer je ta dan sprejelo 29 okrajnih društev, le 3 so bila proti. Dolgoletni predsednik Luka Jelenc in tajnik poverjenišva Rudolf Dostal sta odstopila. Na mestu je ostal urednik Učiteljskega tovariša Ivan Dimnik, ker so ga organizatorji gibanja za depolitizacijo z voditeljem Rudolfom Mencinom na čelu pregovorili, da se jim je pridružil. A pokazalo se je, da je bilo to v veliko škodo izvajanju sprejetih načel.

Misli deklaracije, ki jo je sestavil Rudolf Mencin, so bile v bistvu tele:

Učiteljstvo brez razlike mišljenja ima skupne duhovne, socialne in pravne interese. Zato mora biti strnjen, neodvisen stan. Njegova depolitizacija je nesporna narodna potreba. Organizacija mora strogo varovati njegovo nevtralnost na vse strani.

Vsak stanovsko zaveden, značajan tovariš kateregakoli političnega prepričanja ali svetovnega naziranja je dobrodošel v organizaciji in vsakomur je zajamčena popolna svoboda mišljenja in vesti. Izključeno mora biti vsako duhovno nasilje. Odločno je treba nastopati proti slehernemu poskusu nalagati organizaciji vlogo varuha vodnika nad mišljenjem njenih članov.

Nestvarna so stremjenja po politični in duhovni unifikaciji stanu.

Stanovska organizacija nima osti proti nobeni stranki. Naj pa nihče ne odreka učiteljstvu pravice, da se organizira v stan na politično nevtralni podlagi, ker ne more vezati stanu na minljive režime.

Tovariši na vodilnih mestih ne smejo biti strankarsko izpostavljene osebnosti.

Navedena načela celjske deklaracije so pomembna in v popolnem nasprotju s stališči, ki so veljala dotlej v organizaciji slovenskega učiteljstva »na narodno-napredni podlagi«. Učiteljstvo odklanja politično varuštvu in se ne da več izrabljati za medsebojni boj v korist strank in režimov. Hoče biti neodvisno in hoditi svojo pot. Svoj cilj bo doseglo le z značajnostjo, s pravim, nesebičnim tovarištvom, kot skupina moralno visoko stoječih ljudi, ki se ne prodajajo za skledo leče. Brez zavednih, tolerantnih tovarišev ni mogoč skupen boj.

Izjava odločno odklanja vsako duhovno nasilje in varuštvu nad člani organizacije. Njihovo prepričanje in mišljenje je svobodno, demokracija je pogoj za stanovsko združenje.

Nasprotniki deklaracije so zahtevali, naj bi vnesli v njo tudi načelo »narodnega in državnega edinstva«, vendar so propadli. Deklaracija je zmagala. Toda že ob njeni zmagi na širšem sosvetu ni bilo več govora, kako naj se pričnejo izvajati daljnosežni sklepi. To je bila nova napaka, ki je že spočetka zavrla dobre namene vseh prepričanih borcev za depolitizacijo, napredek, za duha časa v stanu, katerega poslanstvo je v resnici napredno.

KRATKOTRAJNOST INTEGRALISTIČNIH DRUŠTEV EDINSTVO IN ORJUNAŠKEGA VPLIVA MED UČITELJI. NARAŠČANJE VPLIVA PRIVRŽENCEV DEKLARACIJE

Nasprotniki celjske izjave so ostali delavni. Pričeli so ustanavljati nova, samostojna društva Edinstvo v smislu uedinjanja gospodi, ki je imela v državi oblast, učitelja pa za svojega hlapca.

² »Deklaracija«. Učiteljski tovariš, 14. januarja 1926.

Sedež Edinstva je bila Učiteljska tiskarna, gospodarska ustanova, zgrajena z učiteljskim denarjem in pomočjo učiteljstva. Upravo so držali v rokah isti ljudje, ki so nekoč vodili zvezo in nato poverjeništvo UJU v Sloveniji. Že davno pred prvo svetovno vojno so se v moralno in gmotno škodo stanu prepletale in zapletale koristi učiteljske stanovske organizacije in Učiteljske tiskarne, v kateri so voditelji stanu imeli tudi postranske dohodke. Celo blagajnik poverjeništva je sedel v odboru Učiteljske tiskarne, ki je bila navadno zaradi slabega upravljanja v velikih težavah. Ker je Učiteljska tiskarna z izdajanjem brošur in časnikov posegala v dnevne politične dogodke in pripomogla k znižanju tedanje, že tako prostaške ravni političnega boja, je to slabilo ugled vsega učiteljskega stanu (že zaradi vidnih osebnosti, ki so odločale, npr. zaradi Luke Jelenca in Engelberta Gangla). Proti takim razmeram je že pred prvo svetovno vojno nastopalo organizirano učiteljstvo, toda brez uspeha.

Zdaj ko je učiteljstvo zavrglo tako vodstvo, so Jelenčevi privrženci prav iz Učiteljske tiskarne vodili boj proti enotnosti stanovske organizacije. Z učiteljskim denarjem zgrajena tiskarna in z odjemalci predvsem iz vrst učiteljstva je zdaj dajala sredstva proti stanovski organizaciji in proti volji in koristim učiteljskega stanu. V Edinstvu se je zbralo le kakih 300 učiteljev, ki so se borili za »narodno in državno edinstvo«, to je za vrnitev propadlih voditeljev na vodilna mesta v poverjeništvu.

Iz upravnega odbora tiskarne so takoj vrgli odbornike Hrena, Gruma in Dimnika in s tem dosegli, da je učiteljstvo obrnilo hrbet podjetju, ki je kmalu čutilo posledice gospodarskega bojkota. Novo vodstvo depolitizirane učiteljske organizacije je glede tiskarne takoj sililo v stari kolovoz in zbiralo člane, ki so vplačevali deleže za pristop k tiskarni. Tako bi spet dobilo odločilno besedo v tiskarni, čeprav je učiteljstvo vtem sklenilo ustanoviti samostojno gospodarsko poslovalnico. Toda upravni odbor tiskarne je odklonil sprejem novih članov in spor se je vlekel do leta 1929. Šele to leto so izgube podjetja zaradi bojkota prisilile odbor tiskarne, da je iskal spravo s poverjeništvom.

Značilno je, da so že privrženci Edinstva sumničili učiteljsko organizacijo protidržavnosti in podtaknili deklaraciji komunizem, kar je vodstvo poverjeništva ponovilo proti članom, ki so od njega zahtevali doslednost v izvajanju načel celjske deklaracije. Dela za uresničenje teh načel se vodstvo poverjeništva ni lotilo sistematično. Šele leto dni kasneje, februarja 1927 je objavil Učiteljski tovariš članek Naš delovni program. Članek je kot poročilo za širši sosvet napisal Josip Ribičič, ki je že v zasedenem ozemlju sodeloval pri enotni učiteljski organizaciji pod fašistično strahovlado. V članku poudarja stanovsko zavednost. Stanovska morala in pravo tovarištvo bodi hrbtenica organizacije; le s pravo svobodomiselnostjo bo mogoče ozdraviti posledice škodljivih razmer, ki so doslej hromile vsako delo, v korist stanu. Učiteljstvo bo moralo razmišljati o perečih nacionalnih in socialnih problemih ter se z njimi seznaniti. Zato je potrebno začeti izdajati Politično knjižnico. Tako bi popravil zamujeno. Vendar se mora za prepoved zavzeti vsa organizacija, ne pobuda in ne izvršitev se ne sme prepuščati le nekaterim osebam, ki so trenutno v vodstvu.

Zadnje ugotovitve so dokaz, da se v vodstvu organizacije niso resno lotili vprašanj, ki so nastajala z odstranitvijo škodljive smeri poverjeništvu, in so gospodarili kar absolutistično.

Kako so šle stvari z novim vodstvom po starih kolovozih, je pokazalo preganjanje učitelja Vinka Möderndorferja. Po njegovih prizadevanjih je občinski

svet v Mežici dosegel, da so iz davkov rudnika svinca, ki je bil last angleškega kapitala, zgradili v občini šolo in vodovod. Davki so bili sicer upravičeni po zakonu, toda angleški gospodarji niso mogli prenesti, da bi jim kdo krnil dividende; zato so se maščevali nad učitelji. V Beogradu so dosegli, da so Möderndorferja zaprli pod pretvezo, da je komunist, čeprav je bil član socialistične stranke. Dosegli so tudi, da je bil pregnan iz Mežice v Haloze.

Primer učitelja Möderndorferja je bil udarec v obraz vsemu učiteljstvu. Pokazal je, kam je pripeljala hlapčevska stanovska politika v službi kapitalizma. In to pri enem od najzavednejših učiteljev, ki ni delal zase, ampak za ljudstvo. Obenem je primer pokazal, da je kraljevina SHS polkolonija, kjer je gospodujoči razred tesno povezan z mednarodnim kapitalom.

Kaj je ukrenilo vodstvo organizacije za svojega preganjanega člana? O tem govori še ohranjeno pismo tovariša Doberška uredništvu Učiteljskega tovariša, ki ni nastopalo proti krivicam, kakor bi to bila njegova dolžnost. Kdo bi se pač bodel za načela deklaracije, ko gre za socialista v učiteljski organizaciji! Doberšek, pobudnik dela za enakost organiziranih članov, je bil razočaran in je sprožil akcijo za gmotno pomoč tovarišu s številno rodbino.

Proti izjavi za depolitizacijo so nastopili tudi orjunaši, tudi ti pod pretvezo, da je v nevarnosti narodna misel. Osamosvojitve učiteljstva jim ni dišala, v njej so videli nevarnost za državo, ki jo ogrožajo narodni odpadniki. Kako malo prepričljiva je bila ta krilatica Orjune, dokazuje članek, ki ga je objavil v učiteljskem glasilu aprila 1927 Janko Gačnik, takrat sam član Orjune. Glasi se: Smo kot stan za politično nadstrankarstvo, hočemo biti svobodomiselnih in nacionalnih. Hočemo ukloniti in zlomiti krivice režimov. Skupno se hočemo boriti proti krivicam in nasiljem vseh režimov. Deklarišmo in ostanemo vzlic napadom v Orjuni!

POJAVI ODPORA ZOPER UČITELJE S PRIMORSKEGA

Vzlic takim zatrdilom o skupnosti stanovskih koristi se je vsa miselna zmeda in nenačelnost v učiteljskem stanu kazala ob premnogih priložnostih. Posebno poglavje — narodno! — so bili tudi učitelji s Primorskega. Nekaterim so ostali trn v peti že od ustanovitve SHS. Takrat demobilizirani učitelji-vojaki niso mogli domov, ker jim je zaprla pot meja londonskega pakta. Dobili so mesta v novi državi. Takoj so se dvignili glasovi proti njim, da so zasedli dobra mesta in dosegli seveda jugoslovansko državljanstvo. Učiteljski tovariš je pisal celo o »državotvornih« in levičarskih učiteljih, pribežnikih z zasedenega ozemlja. V resnici pa je v novi državi primanjkovalo učiteljev in so bili emigranti sprejeti v službo pogodbeno, večinoma na slaba mesta v Prekmurju. Postopek sprejema je bil zamuden, kontraktualna plača nizka, sprejem v državljanstvo združen z mnogimi ovirami. Tako je Josip Macarol pisal o tem, kako so napravili brezuspešne korake, da bi se vrnili na nekdanja mesta v Primorju. Italija pa ni hotela slišati o njihovi vrnitvi. Janko Jankovič (Janko Samec) pa se je zavzel za kontraktualno učiteljstvo, ki se je pod fašističnim škornjem izkazalo v boju za narod. Še na VIII. delegacijski skupščini je prišlo na dnevni red vprašanje o razmerju med emigranti in učitelji domačini. Poverjenik je govoril o napetosti med učitelji Kranjci, Štajerci in Primorci. Poslednji so bili, po njegovi izjavi, med najagilnejšimi in prav to je zbudilo pri drugih nejevoljo...

PRODOR ZAMISLI O POTREBI DRUŽBOSLOVNEGA SAMOIZOBRAŽEVANJA
UČITELJSTVA NA VII. POKRAJINSKI SKUPŠČINI V KRANJU 1927

Bližala se je VII. pokrajinska skupščina in z njo priprave, da se že izpelje, kar je potrebno za uresničenje novih organizacijskih načel. Misli so bile tu — a kako jim vdihniti življenje, kako prekvasiti organizacijo in stan z novo zavestjo? Ni zadoščalo zamenjati vodstvo. Za boj s tistimi, ki so si lastili pravico, da ukazujejo učiteljstvu po svojih namenih, je bilo treba pripraviti kadre po učiteljskih društvih. Ponekod se je že odločno kazala smer preporeda učiteljskih vrst. V mežiškem okraju je Karel Doberšek preiskoval vpliv življenjskih razmer na razvoj podeželskega otroka. V radeljskem okraju je Jože Jurančič zbiral domoslovno gradivo, ki je odkrivalo pereče socialne razmere med ljudstvom, na zborovanju marenberškega društva 27. aprila 1927 je Jože Potrč, takrat še medicinec, predaval o historičnem materializmu in ugotavljal, kako je vsa zgodovina, kako so vse ideje in ves duhovni napredek odvisni od gospodarskega razvoja. Javljali so se nosilci preporeda v učiteljskih vrstah in prenavljali miselnost stanu. Imeli so stvarne poglede na življenje, opozarjali so na nove probleme, ki jih marsikateri učitelj doslej ni videl oziroma jih je pod vplivom konservativne vzgoje in reakcionarnih sil omalovaževal. Naloga vodstva organizacije bi bila zbrati nereakcionarne sile in jih zdramiti v skupno voljo za uresničenje načel, zaradi katerih so nasprotniki napredne učitelje klevetali: da so proti vsaki kulturi, proti stanovskemu idealizmu, da so materialisti in kruhoborci.

Toda vodstvo ni imelo volje in tudi ne prepričanja, da bi šlo na delo. Ves poznejši razvoj gibanja je to dokazal.

Skupščino, ki je zborovala v Kranju 5., 6. in 7. julija 1927,³ je odprl predsednik poverjenišтва Andrej Skulj z nagovorom, da stopa organizacija v novo razdobje, ki naj reši vrsto vprašanj življenjskega pomena za stan. Treba je ustaviti preganjanje učiteljstva, napraviti konec sramotengu v tisku, dati jasne račune tudi o gospodarstvu v organizaciji in končno duhovno zadeniti vse učiteljstvo od Kranja do Gevgelije.

Kako je odmevalo stališče slovenskih učiteljev o depolitizaciji med tovariši na jugu, je pokazal nastop Dragiše Mihajloviča, voditelja marksističnega učiteljstva med Srbi, urednika znamenite Učiteljske iskre, ki je leta 1941 postal žrtev nečloveškega pokola v Kragujevcu. Pozdravil je deklaracijo slovenskega učiteljstva kot luč, ki daje vsemu jugoslovanskemu učiteljstvu enotno ideologijo.

Skupščina je obravnavala tri poročila. Podali so jih trije učitelji, ki so sami doživeli nastop fašizma v zasedenem ozemlju, občutili njegovo divjanje proti delavstvu in narodnim manjšinam in spoznali njegovo mednarodno nevarnost. Te izkušnje so jim dajale prednost tudi za gibanje v stanu, ki je bil v bistvu polproletarski in ni imel razlogov služiti kapitalizmu.

Prvi referat na VII. skupščini Naš gospodarski program je prebral Lojze Hreščak, ki je poudarjal potrebo socialne usmeritve in pot učiteljstva k ljudstvu. Zato mora preučevati gospodarske razmere v občini, kjer živi in dela, da si bo na jasnem o potrebah prebivalstva in o poti k izboljšanju.

³ Učiteljski tovariš, 27. in 28. julija — ter 5. avgusta 1927.

Poročevalec o delovnem programu s posebnim ozirom na delovanje učiteljskih društev J. Pahor je razvil podrobne misli za bližnjo prihodnost. Ugotovil je, da je razvoj od preloma 10. januarja 1926 dalje počasen in nejasen. učiteljstvo še ni uspelo uveljaviti novih misli. Prevrtniki so prelomili z nekaterimi osebami, ne pa z gnilo tradicijo v organizaciji.

Zarišče misli naj bo poverjeništvu, društva delavnice. Ta so še vedno mrtva zemlja, ki jemlje sile, ne da bi jih kdaj vrnila. V stanu so mlade moči, društva je treba reformirati, doseči njihovo avtoritativnost. V odbore je treba poklicati najboljše, na nevestne pa pritisniti moralno. Dve osrednji misli naj vodita učiteljstvo: stanovska zavest in dvig izobrazbe in zavesti preprostega ljudstva, kmeta in delavca.

Nujno je, da učiteljstvo stalno skrbi za svojo izobrazbo. Poprijeti se mora študija narodne ekonomije, družboslovja, pedagogike, modroslovja. Posebno mladi se morajo zanimati za pereče družbene probleme. Poleg moralnih sil je treba razviti tudi umske, popraviti zamude cele generacije. Vodstvo mora imeti dovolj dosledne volje, da v dobi treh let izvede samoizobraževalno akcijo. Osnujejo naj se izobraževalni krožki. Malo besed, a čvrsta dejanja! Znanje naj ne bi bilo nekaj, kar nas bi ločevalo od množice. Nasprotno, namen samoizobrazbe je podreti tako nekulturno, protidemokratsko naziranje. Bodimo posredovalci med mislijo in njeno uporabo, zavedati se moramo svoje naloge kot višjega poklica.

Najprej pa moramo oblikovati sebe. Bili smo idealisti, ki so jih z lahkoto izigrali. Trideset let si nismo razjasnili pojmov, čemu pravzaprav imamo organizacijo. Nismo se znali osamosvojiti.

Gospodarsko življenje ne gre z mesta. Kmečkega vprašanja sicer ne bomo rešili, vendar pa je učitelj lahko organizator kmečkega življa in tak naj dobi besedo in vpliv pri ljudstvu. V njegovo službo mora postaviti delovno kmečko šolo, da gospodarsko in kulturno dviga sloj, ki je najbolj potreben pomoči.

Toda ideje so mrtve, če nimajo živih nosilcev. Če jih najdejo, so seme, ki jim dá dejanje obliko in življenje. Presekati moramo malo častno preteklost in postati gospodarji svoje usode

Poročevalec o tisku učiteljske organizacije Josip Ribičič je razpravljaj predvsem o Učiteljskem tovarišu, katerega pglavitna naloga bodi pisati o delu učiteljstva, njegovem položaju, razmerah, v katerih živi, in obravnavati probleme organizacije ter voditi organizacijsko delo.

Pedagoška revija Popotnik je bila ustanovljena za vprašanja vzgoje in pouka ter ima široko področje. Obe glasili, Tovariš in Popotnik, morata biti svobodna tribuna.

Skupščina v Kranju je obširno in sproščeno razpravljala o živih vprašanjih, ki jih je vrglo na površje vrenje v stanu za temeljne spremembe v delu in življenju učiteljstva, ko se je skušalo otresti zaviralne tradicije v stanovski organizaciji.

Največjega pomena je bilo, da se iz kruhoborske, frazerske organizacije ustvari trdna skupnost z enotnim programom, s cilji, ki izhajajo iz naprednih stanovskih in kulturnih koristi. Spričo brezpravnosti stanu jih je bilo toliko prizadetih, da bi lahko pritegnili v boj vidno večino učiteljstva. Ta naloga — podžgati borbenega duha in voljo zlasti mlajšega učiteljstva — je čakala znaj razgibane vrste. Največja ovira na tej poti je bila premajhna splošna izobrazba stanu. Ta je obsegala določeno splošno osnovno znanje o vsem, kar je bilo

treba poučevati v osnovni šoli, nekoliko širšo razgledanost v vzgojeslovju, metodiki, didaktiki in glasbi. Za poučevanje v takratni meščanski šoli ta izobrazba ni več zadoščala. Svoje znanje si je osnovnošolsko učiteljstvo skušalo razširiti in je delno tudi marsikaj doseglo, vendar se je v boju za obstanek omejevalo bolj na praktične stvari, posebno na kmetijstvo, zadrugištvo in na delo v hranilnicah in posojilnicah. Nujna dolžnost mu je bila izpopolnjevanje strokovnega znanja, saj je imelo poleg Popotnika še redno vsako leto knjige Šolske matice.

Učiteljstvu ni bilo moč odrekati živega stremljenja po nadaljnji izobrazbi, žal pa se to stremljenje ni razširilo na globlji vpogled v razvoj družbe, na gospodarske in kulturne probleme, premalo je odpiralo obzorja čez ozke mejnike podeželskih razmer. Poklicni nosilci napredka sami niso bili tako razgledani, da bi samostojno presojali stvari, ki bi jih morali dobro poznati kot kulturni voditelji sredi ljudstva.

To usodno pomanjkljivost je učiteljstvo že prej spoznalo in jo skušalo kot plast ljudskega razumnštva popraviti z lastno pobudo. Na zasedenem ozemlju je kljub fašizmu — v letih 1922—1924 — prirejalo počitniške tečaje v Mostu ob Soči. Udeleženci so preživeli po teden dni v tovarniški družbi in razpravljali o predavanjih, ki so jih imeli izbrani strokovnjaki. Učiteljstvo, posebno mlajše je v obravnavah pridobilo znanje prav o stvareh, ki mu jih uradni študij ni nudil. Problemi so bili v revolucionarni dobi pereči, vse ozračje je bilo nasičeno z njimi.

Skupščina v Kranju je razpravljala o organizaciji takih tečajev ter se načelno sporazumela o snovi za samoizobrazbo učiteljstva po kroških v prihodnjih letih. Seznanili bi se z gospodarskimi in idejnimi osnovami liberalizma, historičnega materializma, socializma, skratka z družboslovjem. Snovi je bilo ogromno in razporedili bi jo po šolskih letih od 1927 do 1930.

I. PEDAGOŠKO-SOCIALNI TEČAJ V LJUBLJANI (1927) — ZAČETEK ŠIROKE IZOBRAŽEVALNE AKCIJE ZA DRUŽBENO OSVEŠČANJE UČITELJEV

Že v počitnicah 1927 je potekal od 25. do 30. avgusta pedagoško-socialni tečaj v Ljubljani: o etičnih temeljih vzgoje, delovni šoli, kmetijskih nadaljevalnih in gospodinjskih tečajih ter o nalogah učiteljc in kmetih.

Tečaj je uspel, udeležilo se ga je 230 učiteljev in učiteljc. Prvič so pretresali vprašanja, ki jih niso bili vajeni javno preučevati. Poleg tega so imeli še poseben sestanek delavci za reformo šole. Sklical ga je dr. Žgeč z Doberškom, Jurančičem in drugimi.⁴

Toda že na tem samoizobraževalnem tečaju se je pokazalo, da so na delu še sile, ki jim osamosvojitve učiteljstva ni po volji. Ob zaključku je poverjenik Andrej Skulj čutil potrebo poudariti, da izobraževalna akcija nima namena učiteljstva duhovno in politično uniformirati in speljati v socialistični tabor. Take naloge nima, ne more in ne sme imeti. In družboslovje? To ni isto kot socializem, pač pa je veda, ki objektivno, kritično in znanstveno preučuje družbo. To hočemo!

Torej strah že v začetku! Tradicija hlapčevanja učiteljstva vzlic deklaraciji o apolitičnosti stanovske organizacije še ni bila premagana. Deklaracija

⁴ Učiteljski tovariš, 8. septembra 1927.

je postavila načelo, da je vsakemu članu zajamčena svoboda mišljenja in vesti, poverljivi organizacije pa je svaril pred socializmom v strahu, da bi se pridno, oportunistično dirigirano učiteljstvo pohujšalo. Nova smer je terjala malo: osvobojenje stanu od buržoaznih politikov in samostojno, neodvisno presojanje političnega življenja. Še preden se je študij prav pričel, to je družboslovno spoznanje razmer, vzrokov in posledic družbenega razvoja, torej tudi razvoja nauka o socializmu, že se je zanikala svoboda odločanja učiteljstva: imate svobodo mnenj, mišljenj, ne smete pa o tem svobodno razpravljati. Akcija za izobrazbo učiteljstva ni imela cilja priganjati stan v socialistično stranko, pač pa namen, da učitelji že vendar sami, samostojno preučujejo stvari, ki jih je poznal že preprost delavec samouk. Čas po prvi vojni je to terjal z nezajezljivo silo družbenega razvoja. Odločitev za presojanje družbenega razvoja s stališča historičnega materializma, to je seveda stvar njihove lastne volje, ne pa zadeva politikantov, kupljenih za trgovanje z dušami v interesu buržoaznih gospodarjev, ki so hoteli soliti pamet vsemu stanu.

Prve puščice proti izobraževalnim stremljenjem niso ustavile resnega prizadevanja. Po društvih so ustanavljali krožke, v katerih se je sestajalo učiteljstvo k študiju. To delo je vodil Osrednji izobraževalni odsek, ki je zelo razgibal duhove. Za prvo pomoč je sestavil dve brošuri: Liberalizem, ki jo je pripravil Lojze Hreščak, in Iz družboslovja (Jože Pahor). Spričo policijskega nadzorstva sta bili pisani zelo previdno, da ne bi dali povoda za zaplenbo, nista pa skrivali naprednih teženj. Izšli sta kot publikaciji poverjenišтва UJU v Ljubljani.

V razdobju od jeseni 1927 do pomladi 1928 je objavil Učiteljski tovariš vrsto člankov, ki so spodbujali k delu. Podpisani so večinoma I. S. (oziroma Ivan Slak, psevdonom J. Pahorja). Obenem pa so se že pripravljali napadi. Edinstvo, glasilo propadlih voditeljev učiteljske priprave liberalne stranke, je v članku Na krivih potih denunciralo učitelja L. Hreščaka, češ da je na tečaju v Ljubljani govoril nevarne besede. Poverjenišтво je napad odbilo z izjavo, da kot prireditelj tečaja sprejema odgovornost zanj. Tudi Popotnik je objavil članek o samoizobrazbi (1927/28, celo več člankov op. J. L.). Ljudje, ki so se bali, da bi učiteljstvo v političnih stvareh mislilo s svojo glavo, so ta članek predložili na visoko mesto, da bi akcijo ustavili, vendar se jim to ni posrečilo.

Vzporedno z organiziranjem izobraževalnega dela med učiteljstvom se je pojavljal odpor tudi med učitelji, ki se niso strinjali z odpovedjo pokorščine liberalnim gospodarjem (zaradi osebnih koristi).

Nad učiteljskim naraščanjem pa so posebej bedeli tisti, ki so ga varovali po službeni potrebi, da se ne bi okužil z družboslovnim znanjem. Toda ne vsi! V Mariboru je ravnatelj ženskega učiteljskega združenja z razumevanjem sprejel sodelovanje Osrednjega izobraževalnega odseka, ko je ta skušal pritegniti k novemu stanovskemu gibanju tudi učiteljski naraščaj. Nasprotno pa je moško učiteljske napovedani sestanek zastopnika organizacije s kandidati zadnjega letnika bojkotiralo, češ da mladini tako uvajanje v poklic ni potrebno. Učiteljski naraščaj je bil in bi moral ostati domena vladajočih strank.

Še slabše je bilo v Ljubljani na moškem učiteljskem. Mladina je tu — med njimi tudi mladi Edvard Kardelj — nastopala že samostojno, zato je ravnateljstvo skušalo v kali zadušiti vsak vpliv, ki bi mogel priti iz vrst organizacije, katere ni hotela imeti stikov z vladajočimi strankami. Jeseni 1927 je imel klub demokratičnih učiteljskih sestankov, kjer se je govorilo o razvoju

in ciljnih stanovske organizacije in o nalogah učitelja v javnosti glede na gospodarske razmere našega kmeta. Na sestanku so bili tudi člani Osrednjega izobraževalnega odseka. Kmalu po sestanku so bili poverjenik, strokovni tajnik in urednik Učiteljskega tovariša pri ravnatelju učiteljskega, ki je izjavil, da ne zaupa Osrednjemu izobraževalnemu odseku, ker so v njem člani socialističnega prepričanja in je pri sestanku eden izmed njih (Lojze Hreščak) izjavil, da klub učiteljskih nima namena vzgajati v nacionalnem in državnem duhu. Ker je bila to kleveta, je zahteval Hreščak zadoščenje od ravnatelja. Ta pa je izjavil, da je profesor, ki ga je o tem informiral, svojo laž že preklical. Tako je bilo spričo laži in podtikanj onemogočeno vsako količkaj svobodno delo med učiteljsko mladino. Zavrli so ga vzgojitelji naraščaja skupno z voditelji organizacije.

Drugi način zaviranja osamosvojitve stanu so našli nasprotniki resnično naprednih teženj med učiteljstvom s tem, da so pokrivali svojo sovražnost s pretvezo, naj se pri izobrazbi učiteljstva da prednost pedagoškemu študiju. Na uredniški članek Ideja samoizobrazbe v Učiteljskem tovarišu 14. junija 1928 je prvi odgovoril Pavle Flerè, češ da se z mislimi članka ne strinja, da je za pedagoško izpopolnjevanje.⁵

Poverjeništvu se je takoj pridružilo s prikritim odobravanjem. Zahtevalo je razčiščenje, češ da je treba študirati vzgojeslovje vzporedno z družboslovjem. Opiralo se je na strujo pedagogov v Mariboru. Tu so nasprotovali že krožkom samim in jih niso hoteli ustanovljati.

Nasprotje glede samoizobrazbe se je razširilo čez naše jezikovne meje. Oglasil se je Dragiša Mihajlovič, voditelj srbskega progresivnega učiteljstva. Objavil je v Učiteljskem tovarišu⁶ članek, ki se odločno zavzema za izobraževalno delo med učiteljstvom. Kdor pozna le pedagogiko, je poudaril, ne pozna niti pedagogike, ker ta ne raste zunaj družbenega razvoja. Ideal današnje pedagogike je mumija, družbi pa je potreben aktiven borec in tvorec, ki dela za boljše življenje vseh. Današnja pedagogika ni zmožna, da bi to dosegla, ker tiči pregloboko v konservativnosti buržoazne ideologije. Zato pedagogiko v samoizobraževalni akciji kot temeljno vedo odklanjamo. V izobraževanju jo stavljamo na zadnje mesto. Tovariši v Sloveniji, ki se obračajo k sociologiji, imajo prav. Mi smo ž njimi.

Na članek je odgovoril A. Osterc. Prezrl je temeljni Mihajlovičev očitek o konservativnosti buržoazne ideologije, trdeč, da »moderna« pedagogika hoče vzgojo socialnega čustva, ki da bo ustvarilo novo družbo. Ni pa se Osterc niti dotaknil vprašanja, kakšna bo nova družba v primeri s kapitalistično.

Zato je Mihajlovič v novi razpravi pokazal na vso bedo, skozi katero mora proletarski naraščaj, na vso brezdušnost kapitalistične »zvanične« pedagogike. Po uradnih podatkih Inspekcije rada je opozoril na položaj vajencev, ki spijo po delavnicah, šupah in kletih. Tu vsa »moderna« pedagogika ne pride z mesta. Osterc je metafizik v pedagoških ciljnih in psiholoških vprašanjih. Njegova individualna psihologija in psihoanaliza za otroka je pri takih dejstvih brez

⁵ P. Flerè, Ideja samoizobrazbe. Učiteljski tovariš, 21. junija 1928. — P. Flerè Pripombe glede samoizobraževanja. Učiteljski tovariš, 6. septembra 1928. — P. Flerè, Akcija glede samoizobraževanja. Učiteljski tovariš, 13. septembra 1928.

⁶ D. Mihajlovič, Ideja samoizobrazbe, Učiteljski tovariš, 2. avgusta 1928. — D. Mihajlovič, Učiteljeva samoizobrazba. Popotnik 1928/29.

smisla in upravičenosti. Pedagoška psihologija mora imeti biosocialni značaj. Zato je čas, da se učiteljstvo seznanj z družboslovjem. Vsi razlogi so, da smo s. tovariši v Sloveniji in ostanemo ž njimi.⁷

Na ta izvajanja je obljubil Osterc odgovor v Popotniku.⁸ Nasprotstva med učiteljstvom pa so se vtem poglabljala. Toda potrebno je, da posežemo nekoliko nazaj.

IZBOLJŠANJE RAZMER V UČITELJSKIH DRUŠTVIH. USTANOVITEV MLADINSKE MATICE IN MESEČNIKA NAŠ ROD

Z gibanjem za depolitizacijo se je spreminjalo življenje v učiteljskih društvih. Z zvođenelostjo društvenega življenja, ki so ga vodilni politični zaupniki podredili potrebam meščanskih strank, je stanovska organizacija zgubila svoje bistvo: boj za napredek. Postala je sama sebi namen, njeni voditelji prirepniki buržoazije. Včasih so za svoje posamezne varovance posredovali pri odločujočih političnih veljakov, večina učiteljev pa se je morala boriti za svoje pravice sama. Društvom je ostal le še nekak kulturni namen, da so skrbela za predavanja na svojih zborovanjih, največ iz metodike in didaktike. Zato je obisk zborovanj padal, večina društev je živetarila. Če je prišla kdaj v organizacijo življenja zmožna pobuda, npr. o delu učiteljstva med ljudstvom, se je kmalu izgubila kakor voda v pesku. Javljali so se tudi primeri korupcije v denarnem poslovanju organizacije.

Tako je moralo priti do boja za osamosvojitvev stanu. Prinesel je v društva poživitev, pa tudi merjenje sil. Pojavljal se je odpor proti nedelavnosti in mrtvičenju organizacije, ker je bilo med učiteljstvom še vedno nekaj neodvisnih ljudi, ki so se jim upirale sramotne razmere v njihovem stanu. Ti so šli z duhom časa, z novimi potrebami in novimi pogledi. Gmotni in pravni položaj je moral spet na dnevni red zborovanj, saj je bilo to življenjsko vprašanje vseh, ki se je vedno podobno znova vračalo in terjalo rešitev. V Beogradu so pripravljali razne uredbe o šolskem vprašanju, ki so živo zadevale stan. Organizacija je morala v interesu učiteljstva in šole sodelovati pri zakonodaji. Pogoj za uspehe sta bila enotna volja in strnjen nastop članstva. To se je dalo doseči le v društvih z zavednim, pogumnim učiteljstvom, pripravljenim na boj in tudi na žrtve za skupne koristi.

Skupščina v Kranju je pokazala, da je organizacija na dobri poti. Ugledni srbski gost je izjavil o njej takole: »Duh te skupščine predstavlja enega od najboljših trenutkov, ki jih more videti čovek na naših zborovanjih.«

Tudi po okrajnih društvih so se stvari boljšale. Vodili so stitistiko udeležbe na zborovanjih. Pokazalo se je, da imajo nekatera štajerska društva od 82 do 96 % obiska. To je dokazalo, da so nova načela organizacije v skladu z življenjskimi koristmi stanu. Zanimivo je, da je učiteljsko društvo za Ljubljano v istem času pritegnilo komaj 50 % članov k zborovanjem. Večina ljubljanskega učiteljstva se je štela namreč k narodnonapredni stranki, nekateri tudi k Orjuni. Naravno, da se ti niso navduševali za depolitizacijo, tekoče šolske zadeve pa so reševali šolski upravitelji na posebnih posvetih kot nekaka instanca zase. Levo usmerjenih učiteljev je bilo v ljubljanskem društvu le malo.

⁷ Učiteljski tovariš, 2. novembra 1928.

⁸ A. Osterc, Učiteljeva samoizobrazba. Popotnik 1928/29, stran 141.

Za načrtno izboljšanje zborovanj so uvedli tole: obravnavajo naj se pereča stanovska vprašanja, za obisk naj skrbi ag. tacija, udeležba naj se kontrolira. Ojačanje stanovske organizacije so podprle še učiteljice, ki so že tedaj bile v večini. Ustanovile so Pokret učiteljic, ki je razvil živahno delo, posebno med kmečkim dekletu (z gospodinjstvom in s splošno izobrazbo). Pobude je dajala Poldka Kosova, ki je znala pridobiti mnogo tovarišic za delo v javnosti.

Gibanje za osamosvojitve učiteljstva se je širilo in dajalo nove pobude. Posebej je vredno omeniti ustanovitev Mladinske matice, iz katere je po osvoboditvi zrastle Mladinska knjiga. Zamisel zanjo je dal Oskar Hudales, pisatelj lepih naprednih del za mladino v času, ko je oblast bdela nad vsako svobodnejšo besedo. Prvi odbor Mladinske matice so sestavljali Hreščak, Mazi, Lužar, Slapšak in Pahor, ki je bil tajnik. Ta odbor je pripravil za leto 1928 prvo zbirko treh knjig: Kresnice (uredil Vilko Mazi), Sadjarček (napsal Andrej Škulj) in Zgodbe z južnega morja (napisal Jack London, prevedel Tone Seliškar). Učiteljstvo je v kratkem roku zbralo med šolarji toliko naročnikov, da so knjige izšle v nakladi 12.800 do 14.500 izvodov. Ta veliki uspeh je pokazal, kaj zmore dobra, enotna organizacija. Če primerjamo število naklade s številom otrok v osnovnih šolah Slovenije v tem letu (126.263), vidimo, kako pomembno dejanje za izobrazbo in vzgojo osnovnošolske mladine je bila ustanovitev mladinske založbe, ki je poslej leto za letom pošiljala desetisoče dobrih knjig na vse strani slovenske zemlje. Založba je skrbela, da so bile knjige sodobne. Tako je izdala med drugim tudi Potovanje skozi čas, delo, ki ga je za Mladinsko matico napisal Edvard Kardelj.

Že v tretjem letu obstoja je vztrajno delo učiteljstva dvignilo število naročnikov v ljubljanskem okrožju na 10.356, v mariborskem pa na 7.516. To je bil lep dokaz, da je mreža učiteljstva, razpeta čez slovensko ozemlje, močan kulturni dejavnik, da povsod navzoča živa organizacija lahko krepko posega v družbeni razvoj, če so njeni člani požrtvovalni in zmožni javni delavci.

Po takih izkušnjah se je odbor založbe odločil, da ustanovi mladinski mesečnik Naš rod, ki naj ga utrjujeta Josip Ribičič in Tone Seliškar. Organizacija je razvila agitacijo, ki je imela presenetljiv uspeh. Do 3. decembra 1929 se je priglasilo 31.143 naročnikov. To število je do konca leta 1929 naraslo na 41.000. Pod varuštvom političnih strank učiteljstvo nikdar ni doseglo kaj podobnega.

Žal je vprašanje urejanja Našega rodu spet razkrilo, kako so v stanu še vedno nepomirljive sile, ki so le navidezno sprejele načelo depolitizacije, toda skušale ohraniti stare postojanke. Širši sosvet (sestavljn iz poverjeništv in iz zastopnikov vseh društev) je odklonil predlog odbora Mladinske matice, da bi bil Tone Seliškar sourednik. To je utemeljeval s precej čudnim dokazom: češ da Seliškar ne bi jamčil za patriotično vzgojno smer mladine, naročene na Naš rod. Po sprejeti izjavi o enakosti v enotni organizaciji (neglede na svetovni nazor članstva) je večina v širšem sosvetu kratila pravico članu, preden je prišel na mesto in kljub zaupanju, ki ga je užival med članstvom. Večina v širšem sosvetu je šla mimo tega, da je bil Seliškar tedaj učitelj na meščanski šoli v Ljubljani, kjer mu je oblast zaupala vzgojo mladine, ker ni zagrešil ničesar, da bi mu mogla to pravico kratiti. Širši sosvet je z večino glasov izrekel Seliškarju nezaupnico s sumničnjenjem o protidržavnosti. Ta primer jasno priča, da vodstvo nikdar ni iskreno sprejelo načela o depolitizaciji in so bili zanj

učitelji socialističnega prepričanja manjvredni člani, ki ne smejo imeti v organizaciji seveda besede, razen če delajo tako, kakor hoče vodstvo v službi buržoazije.

Pri takih razmerah je bilo razumljivo, da je del učiteljstva sprejel prizadevanja za poglobitev izobrazbe z nezaupanjem. To pa ni zavrlo naraščanja števila krožkov, ki so jih začeli ustanavljati že leta 1927. Naslednje leto jih je bilo že 128, povprečno 4 na okrajno društvo. Vendar je bilo 21 od teh zaradi ovir le na papirju. Tudi snov, ki so jo nekateri krožki obravnavali, je dokazovala vplive, ki so nasprotovali, da bi med učiteljstvom razpravljali o sociološki vedi. Res je tudi, da v nekaterih krožkih niso imeli ljudi, ki bi mogli prevzeti vodstvo takega dela. Če so se spočetka nasprotniki potuhnili, je kmalu prišla na dan njihova namera, da preprečijo vsako propagando med učiteljstvom, ki naj ostane »zvesto narodnim idealom«, se pravi kraljevini s kapitalističnim redom, ki ga je proslavljalo vodstvo organizacije, ki se je moralo umakniti gibanju za depolitizacijo. Upravičeno so se bali, da bi večina učiteljstva spregledala prevaro z zlaganimi ideali. Šli so celo tako daleč, da so stanovskim tovarišem zabranili, kar jim je jamčila že ustava z določbo o svobodi znanosti. Čim bolj se je javljalo gibanje za osvoboditev stanu od varuštva buržoaznih prirepnikov, toliko močneje so se čutile ovire od strani tistih, ki so služili reakciji. Ker se je februarja 1928 Edinstvo razšlo, so se njegovi člani vrnili v UJU in okrepili sile, ki so skušale obrniti čas nazaj. Tudi člani Slomškove zveze, ki so se že leta 1927 priključili skupni organizaciji tako, da so ohranili svojo, niso bili vsi prijatelji akcije za samoizobrazbo, ker so se bali socialistične nevarnosti.

II. POČITNIŠKI PEDAGOŠKO-SOCIALNI TEČAJ (1928). NASPROTOVANJE NACIONALISTOV DRUŽBOSLOVNI USMERITVI SAMOIZOBRAŽEVANJA UČITELJEV

V času od 20. do 25. avgusta 1928 je potekal II. počitniški tečaj, na katerem je bilo zastopanih 67 krožkov, povečini mladina. Povprečno se je udeleževalo predavanj 130 tečajnikov. Predavali so Fran Erjavec o zgodovini Slovencev, Poldka Kos o gospodarskem razvoju in ženi, Josip Dolgan o sociologiji vzgojstva.

Zadnji dan je spopolnil tečaj praktičen učni poskus. Razvil ga je s svojim razredom učencev z Jesenic učitelj L. Pibovec, ki se je prišteval med šolske reformatorje po novih učnih načelih. Po njegovem učnem nastopu se je razvila obsežna, ostra razprava, ki ni bila brez posledic za nadaljnji razvoj dogodkov v organizaciji.

Upravitelj osnovne šole na Dobravi (Gorenjsko) Stanko Žagar, sam vnet praktičen pedagoški delavec, je Pibrovčev učni nastop ocenil kot poskus, ki ne more zadovoljiti pravega ljudskega vzgojitelja. Priznal je, da je nastop z jeseniškimi učenci metodična novost, ki pa ne upošteva odnošajev v družbi in pušča v nemar socialni moment pri pouku in vzgoji. Žagarjevo mnenje je podprl učitelj iz Trbovelj Avgust Šuligoj, organizator in pevovodja slovečih Trboveljskih slavčkov.

V razpravi se je nasprotje med naprednimi in nazadnjaškimi silami v organizaciji raznelo v spopad. To se je čutilo že v polemiki Mihajlović — Osterc, še bolj pa ob Pibrovčevem nastopu. »Pedagogi« so trdno vztrajali, da je

evolucija edina prava pot! Zato so zahtevali, da se to njihovo stališče sprejme kot smer vsega izobraževalnega dela v organizaciji. Družbenoslovno spoznanje ni potrebno, družbena vprašanja bo rešila mláčina, ki jo bo vzgojila »moderna« pedagogika. Kdor je proti njej, proti evoluciji, ta ima prevratne nazore in seveda tudi take cilje.

O tem je pisal Marjan Tratar v Učiteljskem tovarišu. Čeprav je bilo tretji dan tečaja sprejeto stališče evolucije, so se — po Tratarju — zadnji dan pokazali nasprotniki, zagovorniki sociološke vzgoje, v pravi luči — kot verjetni simpatizerji revolucionarne ideologije; pedagogika s socialnostjo pa kaže evolutijsko pot. Žagar in Šuligoj naj prihodnje leto, na III. tečaju, pokažeta v dejanjih svoja pota. Kaj naj človek reče o takem pisanju? Bilo je v takratnih razmerah provokatorstvo.

S takimi sklepi ni naključno v zvezi tudi sklep ožjega sosveta poverjenišтва 22. septembra 1928,⁹ ki zahteva, da se nudi učiteljstvu poleg splošne tudi strokovna izobrazba z namenom, da se z novo vzgojo ustvari tudi nova družba. Torej brez družboslovja!

Tako je poverjenišтво pod pretvezo, da sta Žagar in Šuligoj nastopila za »revolucijo«, ko sta v resnici le poudarjala pomen socialnega momenta v šoli in vzgoji, še samo podprlo smisel Tratarjevega članka. To je storilo zaradi svojega nacionalističnega prepričanja, ki se mu je zdelo že ogroženo, če učiteljstvo le kaj sliši o socializmu.

Ves razvoj dogodkov po II. samoizobraževalnem tečaju je pokazal, da so v vodstvu organizacije s premislekom pričeli delovati proti enotni fronti med učiteljstvom z namenom, da bi razcepili njegove vrste in razbili, kar se je dotlej doseglo v boju za depolitizacijo. Trn v peti jim je bila akcija za izobrazbo. Ker je niso mogli pobijati naravnost, so storili to na način, ki je razodeval njihovo moralno višino. V septembru se je v Murski Soboti sestal ožji sosvet in sprejel resolucijo, ki je Osrednjemu izobraževalnemu odseku niso hoteli pokazati. Povod za skrivno resolucijo jim je dalo dejstvo, da so prišli zaradi II. tečaja ugovori. Pismen ugovor je bil res predložen, to pa zaradi protiliberalnih izvajanj predavatelja Frana Erjavca, ki so povzročila razpravo o narodnem vprašanju. Člani, ki so v sosvetu sprejeli s tem v zvezi posebno resolucijo, se niso udeležili tečaja in so sodili o stvareh, ki jih niso poznali iz prvega vira. Sodili pa so tudi osebe, ki jih niso zaslišali. Bolj kot razprava o narodnem vprašanju jim je v resnici koristil spopad pri hospitaciji Pibrovčevega metodičnega učnega nastopa, to je nastop Žagarja in Šuligoja. Poverjenišтво in ožji sosvet sta prežala na priložnost, ko bosta udarila po naprednem učiteljstvu s protidržavnostjo. Zavedala sta se sramotnosti svojega ravnanja; saj je organizacijski tajnik skrival soboško resolucijo pred Osrednjim izobraževalnim odsekom. Zaradi takega nepoštenega odnosa poverjenišтва do Osrednjega izobraževalnega odseka je ta 11. oktobra 1928 izjavil, da odklanja vsak poskus zavljanja samoizobraževalnega dela učiteljske stanovske organizacije na strankarsko politično področje.

Vzlic nepoštenim sredstvom poverjeništvu ni šlo njegovo žito v klasje. Odpor demokratičnega in levo usmerjenega učiteljstva je bil žilav in se je ohranil kljub političnemu preobratu, šestojanuarski diktaturi, še polno leto. Nepopolna statistika npr. navaja 370 krožkovih sestankov. Že to število kaže,

⁹ Tajniško poročilo na seji ožjega sosveta ÚJU: Učiteljski tovariš, 4. oktobra 1928.

kako je učiteljstvo čutilo potrebo po izobrazbi. Sumničenja — Učiteljski tovariš jih je podpiral — so sestanke in delo v krožkih seveda ovirala. O tem govori npr. vprašanje, ki ga je stavil v ormoškem društvu Vladimir Klemenčič spomladi 1929, zakaj izostajajo v Učiteljskem tovarišu poročila o samoizobraževalnih sestankih, češ da je zadnji čas članstvo dobilo vtis, da se izobraževalna akcija, začeta z idealizmom in agilnostjo, ignorira. Kaj je temu vzrok?

Učiteljstvo je čutilo reakcionarne sile in jih zavračalo. Da se je ponekod umikalo, kaže poročilo savinjskega društva. Na izobraževalnem sestanku je obravnavalo, kako se izdelujejo vžigalice v Rušah. Ali je res hotelo s tem dvigniti umsko obzorje članstva v družbenih vprašanjih? Tako se je izmaličila najvažnejša naloga, ki bi jo moralo učiteljstvo najprej rešiti v boju zase in za ljudstvo.

KRITIKA SAMOVOLJE NACIONALISTIČNEGA VODSTVA UČITELJSKE ORGANIZACIJE S STRANI PRIVRŽENCEV DEKLARACIJE NA LJUBLJANSKI SKUPŠČINI (1929)

V takih razmerah se je pripravljaj III. tečaj v Ljubljani. Priprave so se zakasnile. Tečaj je bil objavljen konec februarja 1929. Že naslovi predavanj govorijo o smeri, ki se je okrepila spričo omenjene gonje. Prof. Šilih je pripravil predavanje o psihologiji, Vranc o strnjemem pouku, prof. Žgeč o že rešenem vprašanju, ali naj učitelj študira psihologijo ali sociologijo. O učitelju in zadružništvu je pripravil predavanje Rado Grum, o učiteljstvu in kmetijstvu pa Janko Furlan. Poverjeništvu je sklenilo, da mora biti pri vsakem predavanju navzoč član vodstva organizacije, in tudi odločilo, da morajo biti v prihodnje tečaji praktični: iz zadružništva, knjigovodstva, gospodinjstva. To je bila sekira, ki je končno pokopala vse prizadevanje po dvigu obzorja učiteljstva. Poverjeništvu se ni sramovalo prevzeti nad učiteljstvom policijsko nadzorstvo ter mu vnaprej preprečiti, da bi med seboj svobodno govorilo o stvareh, ki so ga težile. Vodstvo je šlo samovoljno mimo sklepov in mnenj učiteljske organizacije, tako tudi v drugih stvareh, npr. v zadevi Gospodarske poslovalnice. Že na skupščini v Kranju so razpravljali o gospodarski osamosvojitvi stanu. Vsem društvom so v tem smislu razposlali že leta 1928 posebno okrožnico. Vendar je poverjeništvu s stvarjo odlašalo, ker ni imelo resnega namena izvršiti, kar mu je naložila delegacija. Zakaj? Imelo je svoj načrt, da bi namreč spet dobilo v roke Učiteljsko tiskarno, zadrugo, ki so v njej odločali zadružni člani. Opozicija je nasprotovala, da bi vodstvo stanovske organizacije razpolagalo s pridobitniškim podjetjem, povrh še slabo upravljanim. Koristi podjetja so se škodljivo prepletale z nameni stanovske organizacije. V tej je bilo namreč včlanjeno učiteljstvo brez razlike na politično in svetovnonazorsko pripadnost. Nesprejemljivo je bilo, da so bili voditelji organizacije v vodstvu podjetja s pridobitniškimi težnjami. Poverjeništvu je hotelo soodločati v upravnem odboru tiskarne. Podjetje bi morda lahko pomagalo organizaciji, toda tako bi postajal stan pripraga tiskarne, gmotno vezan nanjo tudi v škodo bistvenim načelom organizacije. Ker je poverjeništvu težilo v upravni odbor tiskarne, ni želelo samostojne gospodarske poslovalnice, od katere si ni toliko obetal, in je naposled doseglo, da se je njen sedež prenesel v Maribor. Kakor vsakemu novemu koraku v razvoju organizacije, je vodstvo tudi ideji poslovalnice podtikalo škodljive namene, kar je naglo pokopalo tudi to dobro zamisel.

Samovolja, praksa samodrštva v vodstvu organizacije je kmalu rodila pogubne posledice za stan. V ljubljanskem učiteljskem društvu se je to čutilo bolj kot drugod. Tu so imeli v rokah vajeti nasprotniki depolitizacije. Zgodilo se je, da je od dvesto članov prišla k društvenemu zborovanju komaj desetina. Predsednik je očital članstvu stanovsko nezavednost. Da je temu vzrok vodstvo samo, ni vedel. Ni povedal, da je vodstvo tisto, ki peha članstvo iz organizacije, ker ga kot brezpravno rajo potiska v kot. Podredi se, ali pa molči! Vodstvo je odrivalo vse neljube osebe, ki niso trobile v njegov rog. Primer: Pri sestavljanju liste za skupščino za leto 1929 je odbornik predlagal pisca teh vrst za delegata, pa se je predsednik društva uprl in sam posavil drugega. Uprl se je tudi, ko je bil pisec predlagan za namestnika delegata. Poverjeništvu je hotelo imeti za delegate povsod le svoje zanesljive privržence. Taka je bila enakopravnost članov v stanovski organizaciji. Po vseh društvih, kjer je imelo vodstvo večino, so na ta način pripravljali izbor delegatov za IX. skupščino. Zavedali so se, da so zavrgli osnovne zahteve deklaracije, bali so se poraza in hiteli uporabljati sredstva, ki bi zagotovila, da se obdržijo na krmilu vzlic nasprotstvu, ki se je javljalo v posameznih društvih. Marenberško društvo je npr. v celoti izstopilo iz poverjeništvu. Grozil je izstop celjskega društva, v hudem nasprotju z Ljubljano sta bili društvi Kranj in Rogaška Slatina.

Toda vodstvo je bilo v ugodnem položaju in se je tega tudi zavedalo. Ko nista niti obznana niti Orjuna spravili delavskega razreda na kolena, se je buržoazija zatekla 6. januarja 1929 k diktaturi generalskega škornja. Tako je bilo vodstvu poverjeništvu olajšano, da se na skupščini 20. in 21. julija obdrži še nadalje pri krmilu.

Deveta skupščina je bila v Ljubljani. K tajniškemu poročilu se je oglašilo najprej celjsko društvo. Delegati Gosak, Roš in še drugi so grajali poverjeništvu, ker ni ničesar storilo za izboljšanje učiteljskega gmotnega položaja. V najslabšem položaju so bili kontraktualni učitelji, odpuščeni na zasedenem ozemlju na Primorskem in sprejeti v službo v Jugoslaviji. Zanje se je posebej zavzel Fran Roš. Vprašal je tudi, zakaj je prišlo poverjeništvu navzkriž z odsekom za kontraktualce. Šuligoj je zahteval, naj vodstvo že začne boj za boljši gmotni položaj stanu in naj ne molči o perečih zadevah učiteljstva. Učiteljski tovariš ni poročal o učiteljici, ki je ležala bolna, ne da bi se tri dni kdo zavzel zanjo. Stanovsko glasilo tudi ni črhnilo zoper vaše motogce, ki so silili učiteljstvo delati v vseh mogočih društvih. Petrovič je govoril o odseku za učiteljski naraščaj. Poverjenik ga je zavrnil, da ni poučen, kakšne namene zasleduje ta odsek.

Za društvo Radovljica se je oglašil delegat Stanko Žagar. Kritiziral je odnose med poverjeništvom in izvršnim odborom v Beogradu.

Učitelj Šmajdek je govoril o Učiteljski tiskarni in o razmerju organizacije do nje, Ljudevit Taučar pa je v imenu opozicije razvil obsežno kritiko celotnega dela vodstva v preteklem letu. Opozicija mu je očitala, da je postopno opustilo in zavrglo vrsto sklepov delegacije v Kranju leta 1927, pa tudi sklepe celjske skupščine leta 1928, ki vodstvu niso prijali. Že v Celju je bil sprejet sklep, naj poverjeništvu posveča več skrbi slabemu gmotnemu položaju stanu. Društvom pa niso poslali navodil, da bi pripravila graivo, ki ga je bilo, žal, na pretek. Tudi stanovsko glasilo je to vprašanje čisto zanemarilo. Zato je kritika posebno grajala urejanje Učiteljskega tovariša. Naj navedem odlomek dobesedno:

»Drugi listi so pisali o šolskem zakonu, stanovsko glasilo je o zakonu molčalo. Glede nepravilnosti na šolskem področju je uredništvo bilo izjavilo, naj se obravnavajo po društvih in povsod drugod prej, le v Učiteljskem tovarišu ne. Čemu je list, če stane par sto tisoč dinarjev letno? Stanovskemu listu ni treba kritizirati dobrih ukrepov šolskih oblasti, pove pa lahko razne nedostatke med učiteljstvom in v šoli. To je v korist obojih. Pove lahko, da ima najmlajše učiteljstvo često žalosten položaj: majhne prejemke, slaba, neprimerna stanovanj, nezadostno in nezdravo hrano, posebno po malih vaseh. Povedati bi bilo treba, da je posebno mlada učiteljica v nevarnosti pred tuberkulozo itd. Tudi vprašanje stanovanj učiteljskih rodbin je pogosto prav pereče, a stanovsko glasilo o vsem tem ničesar ne vé. Vse leto ni Učiteljski tovariš niti besede spregovoril o gradnji novih šolskih poslopjih, o gospodarjenju s šolskimi zemljišči, o zdravstvenih potrebah šolske mladine, o prepotrebni šolskih ustanovah za pomoč siromašnim. Vse leto ni znil o učiteljskih knjižnicah, ko so to vendar važni problemi vsega stanu.

Še manj pa je stanovsko glasilo, ki naj bi utrjalo organizacijo, širilo stanovsko zavest, poročalo o dobrih in slabih pojavih, bičalo, kar je nezdravega, stanu škodljivega. Namesto da bi Učiteljski tovariš dajal smer, kazal pot organizaciji, hodi z vsemi pojavi, dobrimi in slabimi, in se jim prilagaja. Svoj plašč suče po vetru, ki piha z ene ali druge strani raznih društev. Pred deklaracijo je še imel nekaj hrbtenice, zdaj je nima nič več. Če pade kje ostrejša beseda, jo zamolči, če je še tako na mestu. Čim resničnejša je, tem manj se sme zvedeti po organizaciji. Zaradi take prakse je prišlo že do mnogih nasprotij, ker stanovsko glasilo ni hotelo objaviti sklepov učiteljskih društev. Z izgovori, da so sklepi škodljivi organizaciji, se mašijo učiteljstvu usta. Vzlic členu 69 poslovnika poverjeništvu, da mora list priobčiti sklepe društev, ožjega in širšega sveta, se to ne zgodi. Če se sklepi že ne potajijo, pa se poroča nejasno in nezadostno, kar je v resnici varanje organiziranega članstva.«

Opozicija je očitala vodstvu, da ni storilo ničesar za strnjenje stanu:

»O toleranci, ki je osnova deklaracije, ni iz poverjeništvu nikake besede več, pač pa je povsod dovolj nasprotnih dokazov. Vodstvo je dolžno izvrševati voljo učiteljstva, njegove sklepe na pokrajinskih skupščinah. Ker tega ne dela, ampak brez pravega prepričanja lovi osebno ravnotežje, je danes v resnici likvidirana tudi deklaracija, njena načela. Tako se zdi ta važna načelna izjava samo nekak manevar zaradi splošnih razmer v letu 1925, ko je grozila nevarnost, da se spet začne običajna preganjanja učiteljstva, izigravanje ene strani z drugo oziroma proti drugi. Prav gotovo pa je zametanje načela tovariške skupnosti in solidarnosti zaradi drugačnega svetovnega nazora posameznih organiziranih članov velik korak nazaj, velika škoda za učiteljstvo, ki se spet trga, namesto da bi zaradi enakih skupnih koristi vodilo enotno borbo.

S padanjem teh načel je padla tudi avtoriteta osrednjega vodstva. Birokratizem se je uvedel namesto kolegialnosti, organizacija je izgubljala svoj smisel. Posamezna društva zahtevajo popolno avtonomijo, ker nočejo več slediti birokratizmu, ki nima prepričanja in idealov. Ko je vodstvo začelo obratiti in spreminjati razne sklepe delegacijskih skupščin, se je tudi v društvi začela oglašati anarhija. Višek je dosegla v tožbah med člani iste organizacije (Skulj-Knaflič).«

Taka je bila moralna podoba organizacije tri leta po zmagi deklaracije. Pomanjkanje načel in ravne stanovske linije so spremljali sramotni pojavi:

namesto da bi bilo vse načelo, so postajale vse osebe. V organizaciji se je pojavljal boj za mesta, vplive, ugodnosti. V imenu in pod pretvezo takrat neopredeljenih vrednot — npr. jugoslovanstva, so odriivali neljube osebe, s strahovalnimi sredstvi so nastopali proti takim, ki so opozarjali na začetek propadanja. Gniloba je začela grabiti naokrog. Boj za stan so nekateri spremenili v boj za položaje proti pripadnikom iste organizacije.

Opozicija je resno opozarjala delegate, naj zajeziijo nastopajoči razkroj ter se uprejo takšnim razmeram. Če bodo društva degenerirala, bodo posledice zadele tudi posamezne člane. Trpele bodo koristi vsega stanu, zakaj tisti, ki hočejo njegov razkroj, bodo imeli lahek plen v dezorganizirani čredi.

Opozicija je predlagala tole:

1. Delegacija naj izvoli ožji sosvet, ki bo imel ugled. To je mogoče, če pridejo vanj tovariši brez ozira na razmere, ki so desetletja vladale v stanovski organizaciji. To naj bo edino merilo za volitev ožjega sosveta, ne pa izbira po skupinah društev. (S tako volilno geometrijo je namreč vodstvo upalo dobiti v novi sosvet člane po svoji volji.)

2. Najvišja instanca v organizaciji je delegacija. Njeni sklepi se morajo izvajati brezpogojno. Spremeniti jih sme le skupščina delegatov. Poverjenišvo, ki ne spoštuje delegacije kot najvišje instance, se mora umakniti.

3. Skrajni čas je Učiteljskega tovariša urejati v smislu osnovnih načel organizacije, v smislu tovarštva in strpnosti, v smislu razvoja in krepitve organizacije. Zato naj dá delegacija striktno naloge za urejanje glasila in poskrbi za jamstvo izvedbe.

4. Popotnika je treba tako razširiti, da ne bo le glasilo za pedagogiko in metodiko, ampak organ za splošno izobrazbo učiteljstva. Dobiti je treba sredstva za dobre sodelavce.

5. Gospodarsko ustanovo je treba voditi brez ozira na levo in desno z resno voljo, ne pa postavljati Potemkinove vasi.

Nastop opozicije je razburil vodstvo in delegate, ki so prišli na skupščino po volji poverjenišva, po njegovih protidemokratskih namelih. Prvi odgovor vodstva na načelno kritiko je bilo podtikanje. Strokovni tajnik Kobal je izjavil, da so opozicionalci nastopili predvsem zaradi volitve nove uprave, ker hočejo pripraviti teren za neke osebe iz ozadja. Isto je izjavil član poverjenišva Hren in odkrito povedal, kako je moralo vodstvo varovati organizacijo, da ni krenila preveč na desno in tudi ne na levo. Zakaj jo je moralo varovati? Ker je slovenski učitelj najprej naroden.

Tako je član poverjenišva potrdil prav tisto, kar je očitala opozicija, da namreč vodstvo razvija gonjo, ki je nasprotna celjski izjavi. Drugi član ožjega sosveta je napadel Taučarja, češ da je plačanec. Vse to je izzvalo buren odpor, da je bilo težko vzdržati red na zborovanju. Delegat Šestan je klevetnike spomnil na podlost, ki se je bila primerila »že pred leti«. »Protestirali smo,« je dejal, »če je kdo govoril o narodnih in nenarodnih učiteljih. Vsi smo narodni učitelji! Čas je, da že prekinemo s tradicijo hlapcev!«

Ker je za opozicijo prebral kritiko dela v preteklem letu Ljudevit Taučar (napisal jo je Jože Pahor), se je vodstvo v zadregi oprijelo tega dejstva in skušalo kovati iz njega kapital. V tem se je pokazala vsa klavrnost njegovega

stališča. Pisec kritike je pojasnil položaj: ker je vodstvo preprečilo, da bi bil izvoljen za delegata, bi mu kot nedelegatu verjetno ne hoteli dati besede, kakor se je to že zgodilo. Sicer pa: ali nima opozicija pravice pooblastiti nekoga, da govori v imenu vseh? In v organizaciji je dosti učiteljev, ki so v opoziciji, čeprav se politično razlikujejo. Kljub temu pa so za tovarštvo, strpnost in brezpogojno za deklaracijo. V poverjeništvu pa so ljudje, ki so proti deklaraciji. Toda deklaracija je bila sprejeta na skupščini, zato se vodstvo naj ravna po njej. To zahtevamo tudi od ožjega in širšega sosveta. Prav tako zahteva opozicija, naj stanovsko glasilo piše v smislu načel, ki jih je učiteljstvo določilo na zborovanju delegatov leta 1926. Delegat Josip Lapajne je zato predlagal, da se uredništvo Učiteljskega tovariša sestavi iz odbora Ribičič, Mencin in Lebarjeva. Ker je Mencin odklonil to mesto, je Stanko Žagar predlagal namesto njega pisca te razprave, ne da bi se z njim sporazumel. Žagarjevemu predlogu se je odločno uprl poverjenik Skulj z izjavo, da noče nositi kože na prodaj, ker ima ženo in otroke. Češ, v uredniškemu odboru ne more sedeti človek, ki je napisal za Učiteljskega tovariša članek o dveh naših dijakih, obsojenih na mnogo let ječe, z odstavkom: Vrata vajine ječe se bodo spet odprla, kakor se bodo odprla vrata ječe zaslužjenega naroda! — Poverjenik je zamolčal, da je članek govoril o dveh dijakih, ki sta bila obsojena na ječo — v Italiji. To zavajanje in varanje ni prepričalo večine delegatov S 43 : 132 glasovom so sprejeli Žagarjev predlog. Kandidat vodstva je propadel.

Spričo zmede je ostal še nadalje urednik Učiteljskega tovariša Ivan Dimnik. Od 105 volilnih upravičencev ni dobil potrebne večine glasov, ampak — po štetju Staneta Žagarja — le 38. Vodstvo je pozneje branilo njegovo izvolitev s sklicevanjem na skupščinski zapisnik, češ da je ugotovljenih le 22 glasov proti.

Vodstvo je za novo upravo sestavilo kandidatno listo po okrožjih. Za Maribor je bil domnjen Viktor Grčar. Toda na delegaciji predloženi listi tega imena ni bilo več! Vodstvo ga je črtalo, ker je bil Grčar — socialist.

Reakcija se je s šestojanuarskim režimom okrepila tudi med učiteljstvom. Vodstvo si je dovoljevalo vse več. Tako je npr. vrglo iz odseka za samoizobrazbo tovariše Doberška, Jančiča, Šuligoja in Tirana, ki so bili na delegaciji redno izvoljeni. Na njihovo mesto je skupno s širšim sosvetom že 6. oktobra samovoljno postavilo svoje zanesljive privrženice Hočevarja, Mlekuža, Skalo in Tratarja, nasprotnike vsega, kar ni pokleknilo pred šestojanuarsčino. Volja organiziranega učiteljstva ni nič več veljala, samovolja poverjeništvu z večino v ožjem in širšem sosvetu je postala neznosna, kriza v organizaciji je narastla.

ZAHTEVA CELJSKEGA DRUŠTVA 20. SEPTEMBRA 1929, DA VODSTVO NEHA DUŠITI SVOBODO BESEDE V UČITELJSKEM TOVARIŠU

Svoboda besede je bila po skuščini delegatov zatrta, Učiteljski tovariš je bil le še glasilo poverjeništvu in večine v obeh sosvetih. Uredniškega odbora niso več sklicali. Vzlic sklepu delegacije je poverjeništvu izjavilo, da ima glede odbora zadnjo besedo. Urednik je dosledno zavračal članke opozicionalcev Lapajnetu, Seliškarja, Žagarja, kritiko s skupščine delegatov, članek Kosina, predsednika ljubljanskega društva za vzhodni del okraja, in drugih. Tako se

je opozicija znašla v brezpravnem položaju, večina pa je izkoriščala glasilo in organizacijska sredstva proti njej. Še več: urednik je objavljajl članke, ki so žalili opozicijo, kar je izzvalo proteste kranjskega, celjskega in gornjegrajskega okrajnega društva. Pod tem pritiskom je vodstvo iskalo izhod z izjavo, da so dopisi le začasno odloženi, da bodo pozneje uvrščeni. Da bi bilo to bolj verjetno, je uredništvo začelo v Učiteljskem tovarišu s posebno rubriko In suspenso in odslej pod tem naslovom naštevajo naslove zavrženih člankov opozicije. Obenem so zaostriili cenzuro tako, da so tudi iz društvenih poročil o zborovanjih izločali odstavke, ki so bili vodstvu neljubi. Taka izzivanja so zadevala posebno celjsko, dolnjelendavsko, kranjsko, laško in šoštanjško društvo. Zahtevala so razčiščenje, toda vodstvo je dušilo njihovo mnenje dalje.

Celjsko društvo je na svojem zborovanju 20. septembra sprejelo posebno izjavo in zahtevalo, da jo, skupaj s poročilom o zborovanju, Učiteljski tovariš objavi.

Izjava ugovarja trditvi, da je opozicija nastopala demagoško. Dokaz za to je njeno sodelovanje v vseh važnih vprašanjih, ki jih je skupščina obravnavala. Prav zaradi tega se je zborovanje delegatov končalo v znamenju pomirjenja. Danes pa je to v nevarnosti zaradi poročila v Učiteljskem tovarišu, ki je znova razburilo del članstva in povzročilo ostre debate.

Celjsko učiteljstvo vprašuje: ali je poverjeništvu pripravljeno objaviti popravke k temu pristranskemu in neresničnemu poročilu? Ali je voljno zamenjati dosedanjega poročevalca (korektorja Mlekuža)?

Če vodstvo temu ne ugodl, celjsko društvo ne bo več sodelovalo pri sejah ožjega in širšega sosveta.

Ker poverjeništvu Celjanom ni ugodilo, mu je društvo sporočilo, da 5. in 6. oktobra ne bo zastopano pri sejah ožjega in širšega sosveta v Ljubljani.

Celjani so imeli 13. oktobra občni zbor, na katerem je društvo dalo zaupnico svojim delegatom, ki so bili na skupščini. Ugotovilo je, da nastop poverjeništvu in pisanje stanovskega glasila dokazujeta zametavanje temeljnih načel organizacije. Zato je nujno, da odstopita urednik in poročevalec Učiteljskega tovariša ter se dá v listu svoboda besede v okviru zakona in načel deklaracije. kar je sklenil o urejanju stanovskega glasila tudi izvršni odbor UJU v Beogradu. Na občnem zboru so Celjani ugotovili tudi pomanjkljivosti v skupščinskem zapisniku, kjer ni bilo nekaterih sklepov, tako npr. o izvolitvi Doberška in tovarišev v osrednji izobraževalni odsek. Toda poverjeništvu je bilo za kritiko opozicije nedostopno, zato ugotovitev Celjanov ni objavilo, pooblastilo pa je tri zastopnike, da skušajo doseči s celjskim društvom sporazum. V nekaterih stvareh so popustili in se zavezali, da bosta uredništvo in poverjeništvu v Učiteljskem tovarišu izjavila, da ne odobravata poročila o poteku skupščine. Objavljena bo tudi celotna izjava celjskega društva in vse, kar je ostalo In suspenso, v celoti. Poverjeništvu bi poslej skrbelo, da seje in skupščine potekajo v duhu tovaristva in demokratizma.

Tako je določal sporazum, podpisan 27. novembra 1929. O odstitvitvi urednika in poročevalca ni bilo več besede, vodstvo organizacije se je kot klop držalo na svojih mestih. V prvem letu šestojanuarske diktature je bil na javnih položajih prostor le za jugoslovanske nacionaliste. Za demokrate in te, ki so hoteli enakopravnost levičarjev, so bili pripravljene že drugi prostori. Nič čudnega, da se sporazum nikdar ni izvedel.

ZAHTEVA PRIVRŽENCEV DEKLARACIJE PO SKLICU IZREDNE SKUPŠČINE.
NJIHOVA AKCIJA MED ČLANSTVOM MIMO URAĐNEGA VODSTVA
UČITELJSKE ORGANIZACIJE

Položaj v stanovski organizaciji se je tako poslabšal, da se je opozicija sklenila obrniti naravnost na društva. Razmnožila je kritiko s skupščine in priložila vrsto dokazov zanjo, saj so jih nekateri zahtevali, ker je poverjeništvu pravo stanje organizacije in potek skupščine prikrivalo oziroma zavijalo. Se huje! V ožjem sosvetu so večkrat padala sumničenja na škodo opozicionalcev. Razume se: politična sumničenja! Da bi temu napravili konec je Lojze Hreščak zahteval 5. oktobra po Josipu Lapajnetu, naj ga poverjeništvu zasliši in navede dejstva, ker hoče vedeti, česa ga obtožujejo. Poverjeništvu je izjavilo — kljub pričam, članom ožjega sosveta — Lapajnetu in Ribičiču, da ožji sosvet ni nikogar sumničil in da bi že zasliševanje samo opravičevalo sum. Utajili so dejstva.

Boj za neodvisnost stanu se je zdaj prenesel v društva ter se razvnel na zborovanjih, kjer so delegati poročali o skupščini v Ljubljani. Razmerje sil je bilo različno. Opozicija je zahtevala sklicanje izredne skupščine, poverjeništvu je nasprotovalo in skušalo dobiti zaupnico na društvenih zborovanjih. Obiti je hotelo razčiščenje razmer s tem, da na zborovanjih doseže večino. Načel, za katera je šlo, mu ni bilo mar. Toda že pri zborovanju društva ljubljanskega vzhodnega okraja 5. oktobra je doživelo neprijetno presenečenje. Pri volitvah novega društvenega odbora je dobil član opozicije, prav tisti, ki je na skupščini prebral kritiko in so ga iz poverjeništvu sramotili s plačancem, Ljudevit Taučar, od 89 kar 74 glasov, bivši predsednik društva Lampret pa le 64. Večina je bila torej na strani opozicionalca. Strah je narekoval poverjeništvu, ki je dobilo hud udarec, ukrep posebne vrste: ožji sosvet je sklenil poslej pošiljati na vsa zborovanja svojega zastopnika, v nezanesejljiva društva pa celo po več. Tudi to sredstvo ni vselej učinkovalo. V društvu ljubljanskega vzhodnega okraja je skušalo poverjeništvu izid popraviti, zato je na novem zborovanju 12. decembra govoril poverjenik Skulj sam. Po vsem pritisku in pripravah je vodstvo doseglo, da so mu izrekli zahvalo in zaupanje. To je bila zmaga, toda Pirova. Taučar, član opozicije, je nato odstopil kot društveni tajnik. In kaj se je zgodilo? Društvo ga je soglasno spet izvolilo v odbor. To je bil razločen znak, da je učiteljstvo za tovariško ureditev razmer v organizaciji in ne za samodržstvo izrazitih »narodnih učiteljev«.

Da je poverjeništvu izkoriščalo položaj, ki je nastal s šestojanuarskim režimom, dokazujejo primeri po društvih. Na zborovanju v Brezicah je npr. poverjeniški odposlanec namigoval na komunistično propagando, pi jo vodi opozicija.

Ker je bila zahteva, naj se skliče izredna skupščina, vodstvu zelo nadležna, so sklicali 3. nov. ožji sosvet. V zvezi z zahtevo so izjavili s prozornim namenom, da je učiteljstvo dovolj razsodno, da gre v nove dobe (šestojanuarske!) brez diktatorskih reakcij in reakcionarnih pokretov. Le evolucija vodi k solidnemu temelju, le legalna pot bo ustvarila kaj trdnjega.

Izjava ožjega sosveta je imela namen posvariti in prestrašiti učiteljstvo, ki se ne bi moglo odločiti za poverjeništvu, zakaj njegov boj je boj »za najvišje cilje, za obstoj države, ki jo ogrožajo revolucionarni elementi tudi v učiteljskih vrstah, zato je treba opoziciji onemogočiti . . . protidržavno rovarjenje«.

Če učiteljstvo ni odobravalo take morale vodstva, se pa ni moglo otresti vtisa o nevarnosti, ki mu grozi, če se izpostavlja za opozicijo in njene tajne cilje. Kljub uporabljanju teh sredstev je ožji svet le čutil njihovo nevezdržnost, saj so ga slabila v boju z opozicijo. To je bil vzrok, da so spet pritegnili v osrednji izobraževalni odsek Doberška in tovariše, ki so bili izvoljeni že na skupščini. Odbili pa so predlog, da bi imel uredniški odbor pravico posvetovalnega glasu v ožjem in širšem sosvetu. V resnici je šlo pri tem le za dve osebi, ker je bil Ribičič že v ožjem in v širšem sosvetu. Urednik Učiteljskega tovariša je hotel imeti skupaj z vodstvom absolutno oblast pri listu.

V nasprotju s stališčem ožjega sosveta je objavil Josip Ribičič v Učiteljskem tovarišu 14. novembra 1929 članek V razmotrivanje. V njem priznava, da je organizacija v krizi in da gre v bistvu prav za deklaracijo. Ugotavlja, da delegati niso bili povsod izbrani po načelni razpravi. Pri izbiranju bi tudi bilo potrebno sorazmerje namesto preglasovanja. Po njegovem mnenju ni, da bi morala biti vsa smer organizacije le v rokah vodstva. Organizacija je skupno delo vsega učiteljstva, zato je treba tovariško razčistiti, kar je potrebno razčiščenja.

Taka objektivna sodba o položaju ni zadela na pametno in tovariško presojanje v vodstvu. Vztrajali so pri svojem stališču pod pretvezo, da branijo narodne koristi, se pravi: svoja mesta.

V ožjem sosvetu je imela opozicija edinega zastopnika Josipa Lapajnet, predsednika kranjskega učiteljskega društva. Bil je ugleden organizator, izredna osebnost, kritičen duh in značajan mož. Zavzemal se je za ozdravljenje organizacije že v začetku boja za depolitizacijo in prihajal zato v navzkrižje z vodilnimi ljudmi. Kot star organizator je dobro poznal slabosti in grehe v združenju, zato je šel v opozicijo. V ožjem in širšem sosvetu se je zavzemal za pomirjenje v organizaciji, ki ga vodstvo ni hotelo. O tem je oktobra govoril na društvenem zborovanju v Kranju in nato izstopil iz ožjega sosveta, ker se ž njim ni moglo delati. Kranjsko društvo je bilo z njim solidarno in je odobrilo njegov korak. V zvezi s tem odstopom je poslal poverjeništvu izjavo, v kateri ugotavlja vzroke, ki so ga prisilili, da noče več delati z vodstvom organizacije. Tako pravi: v deklaraciji smo se zedinili za enotno organizacijo, prepuščajoč skupinam svetovno naziranje in udejstvovanje. Danes opažamo, da se učiteljstvu krati prosta beseda. Zavračajo se dopisi, zapisniki se potvarjajo, spremenjajo se sklepi delegatov. Učiteljski tovariš postaja zasebno glasilo, na vodilnih mestih se umetno vzdržujejo osebe, ki jim organizacija ne zaupa popolnoma, opoziciji se s sumičenji onemogoča svoboden razvoj. Zavrača se potreba po zborovanju delegatov, ki bi razčistilo nesoglasja.

Zato predlaga:

1. Skliče naj se izredna skupščina.
2. Objavijo naj se vsi zavrjeni spisi.
3. Učiteljski tovariš bodi glasilo vsega učiteljstva.

Če bi poverjeništvu preziralo te zahteve, bo opozicija v prihodnje na svoj način obveščala učiteljstvo o dejanskem položaju.

Vodstvo se na poziv Lapajnet ni oziralo, zato je opozicija 28. novembra razposlala svojim zaupnikom okrožnico, kako naj nastopajo v zavarovanje načel deklaracije. To je bilo v popolnem skladu s pravili in s težnjami vsega jugoslovanskega učiteljstva ter s statutom državnega združenja učiteljstva, ki pravi:

»Namen združenja je zedinjene učiteljstva v državi z jamstvom politične in verske svobode, delo za izboljšanje duhovnih zmožnosti in gmotnih razmer učiteljstva zavoljo dosege in brambe moralnih in pravnih odnošajev članov ter zavoljo kulturnih koristi naroda na osnovi enakopravnosti, socialne pravičnosti in demokratičnosti.«

Okrožnica, ki jo je Lapajne napovedal, je imela namen izbojevati veljavo načelom deklaracije po družtvih. Dala je nekaj navodil za podrobno delo. Vsebina je bila ob kratkem tale:

Vodstvo opozicije bo obveščalo somišljenike o stvareh, ki naj se obravnavajo na društvenih zborovanjih. Dopisi naj se do zborovanj drže v tajnosti.

Odločno se je treba boriti proti politični nestrpnosti, zavračati je politična merila. Organizacija bodi le stanovska, razmerje med člani le tovariško in tolerantno. Proti nestrpnosti je odločno nastopati. V odbore! O vsem, kar se dogaja med učiteljstvom, je sporočati centru, pri čemer je paziti, da je gradivo vedno docela točno. Dobrodošli so tudi vsi nasveti. Okrožnica je še opozorila, da je poverjeništvu v svoji demagoški praksi krstilo opozicijo za »primorsko fronto«, ker so se učitelji, pregnani iz Primorja, borili povečini za deklaracijo, saj je za opozicijo tudi sporočila sprejemal učitelj emigrant Andrej Bensa v Ljubljani.

Na to okrožnico je poverjeništvu odgovorilo s posebno izjavo: »Ali je to prava pot?«¹⁰ Prej ni hotelo slišati upravičene kritične besede, kršilo je organizacijski statut, samovoljno spreminjalo sklepe delegacije, zapadalo demagogiji, podtikalo »vplive ozadja« itd. Zdaj je očitalo opoziciji, da je organizacija v organizaciji, ki začena ilegalno akcijo in sabotira »pozitivno« delo vodstva. Skušalo se je oprati s »tovarištvom« širšega sosveta, češ da je v svoji lojalnosti do opozicije šel tako daleč, da je dal možnost povedati vse napake, kar jih je poverjeništvu napravilo. Izjavo je sklenilo s stavkom: »Zato je poverjeništvu prepričano, da so dani vsi pogoji, da se lahko po legalni poti mirno in tovariško pomenimo.«

Toda obenem, ko je poverjeništvu to izjavljalo, kako so dani vsi pogoji, »da se mirno in tovariško pomenimo«, je dušilo pozive, naj bi se sklicala skupščina. Šoštanjско društvo je npr. zahtevalo sklicanje, poverjeništvu je zahtevo zatajilo s svojim In suspenso. V organizaciji ni bilo več mogoče koristno delati za stan in šolo. Kljub svoji navidez spravljeni besedi vodstvo ni napravilo koraka, da bi se razmere zboljšale. Uredniškega odbora ni sklicalo, urednik je objavljaj, kar je bilo sklenjeno v vodstvu, in črtal iz poročil o sklepih učiteljskih društev vse, kar ni bilo v prid samodržtvu.

Tudi ko je na poziv Mencina, ki je bil med glavnimi borci za deklaracijo, uredniški odbor začel poslovati, se je cenzuriranje nadaljevalo, ker je v odboru imelo vodstvo s poverjeništvom večino. Tako je vodstvo prilivalo v ogenj nasprotij olja in vse bolj zastrupljalo razmere med učiteljstvom. Vedno je našlo pretvez, da je z njimi izigravalo članstvo, društva pa so omahovala v nejasnosti in negotovosti. Poverjeništvu je prijalo ribariti v kalnem. Značilen primer, ki kaže na neobveščenost članstva, je sodba o položaju, ki so jo izrekli 7. decembra v slovenjegraškem društvu, češ da so med člani opozicije in poverjeništvom osebna nasprotja. Eni se sklicujejo na deklaracijo, drugi nastopajo pod pretvezo vzišenega nacionalizma. Drug drugemu skušajo izpodkopati tla.

¹⁰ Učiteljski tovariš, 28. novembra 1929.

V ptujskem društvu so pozivali poverjeništvu, naj ne bo malodušno, saj ima — večino. Na take člane je poverjeništvu seveda gradilo svojo pravico, da vodi organizacijo kot edini upravičeni gospodar. V Ljubljani sami ni imelo vodstvo prave podpore. Tajniško poročilo z dne 16. oktobra govori o brezdelju, nezanimanju in medsebojnem nezaupanju učiteljstva. Na zborovanju 6. decembra so skušali razčistiti nesoglasja. Poročilo v Učiteljskem tovarišu pravi, da je učiteljstvo dobilo vtis, da kamni spotike niso tako ogromne barikade, da jih ne bi mogli izravnati in zgladiti pot k skupnemu delu.

Navzoči poverjenik Skulj je izjavil, da so pripravljene sprejeti vsak stvaren predlog, ki stremi po izboljšanju organizacije. Če se večina društvenikov izjavi, da pot poverjeništvu ni prava, naj si izberejo novo vodstvo. »Povejte, kaj hočete, in ne dvomimo, da se ne bi odstranile zapreke, ki ovirajo skupno delo, ki nas, družijo in krepi!«

Na tem zborovanju je govoril za opozicijo Lojze Hreščak. Ljubljansko učiteljstvo ni podprlo poverjeništvu. Kako pa je le-to bilo »pripravljeno sprejeti vsak sporazum, vsak stvaren predlog za poravnavo«, kaže njegovo ravnanje. Uredniški odbor je 4. decembra sklenil, da se objavi vse gradivo in suspendirano gradivo pa je to preprečilo s sklepom, da bo samo razmnožilo vse suspendirano gradivo in ga poslalo društvu, češ da bi sicer z objavo v tisku padel ugled stanu!

Ko je opozicija predložila svoje zahteve, je poverjeništvu spet nastopil proti objavi. Zahteve so bile ob kratkem tele:

Brezpogojna depolitizacija stanovske organizacije.

Vzgajanje v tovarištvu in strpnosti.

Zastopstvo vseh prepričan v vodstvu organizacije in v odsekih.

Sorazmerje na podlagi kandidatnih list po vseh društvih in v delegaciji.

Poverjeništvu je seveda zavrnilo objavo te zahteve z izgovorom, da to ni možno brez škode za organizacijo, zlasti ga je moril stavek o zastopstvu vseh prepričan v vodstvu.

Kmalu po navideznem sporazumu vodstva s celjskim društvu je ožji sosvet 15. decembra nastopil za legalnost in mir v organizaciji ter obsodil nepomirljivost in nedovzetnost opozicije za stvarno delo, njeno nelegalno udeleževanje. K temu je štel tudi protestno vlogo, ki jo je bil poslal Josip Lapajne kot član širšega glavnega odbora UJU v Beograd izvršnemu odboru. Nota opozarja izvršni odbor, da je poverjeništvu Ljubljana krenilo na pōta, ki jih organizacija doslej ni poznala in ki vodijo v anarhijo. Ponavlja v imenu več stotin učiteljstva zahtevo, da se skliče izredna skupščina.

Ker pa tudi ta korak ni rodil uspeha, je Lapajne čutil za potrebno, da obvesti o nezdravih razmerah v organizaciji prosvetnega šefa v Sloveniji dr. Lončarja. Hotel je zavarovati člane opozicije spriči nevarnega razvoja političnega položaja. Kaj se mu je pripetilo, kaže naslednje pismo, ki ga je pisal 27. decembra 1929 prosvetnemu načelniku:

»Preblagorodni gospod doktor!

Ravnokar sem dobil iz Ljubljane privatno obvestilo, da se moj obisk pri gospodu prosvetnemu šefu smatra kot nekaka denunciacija.

Da se zavarujem pred takim očitkom, prosim, da me blagovolite ponovno zaslišati v navzočnosti poverjeništvu UJU, da ponovim obtožbo, ki sem jo ustno podal zavoljo zaščite več stotin učiteljstva, ki ne odobrava težkih razmer v organizaciji.

Z deklaracijo smo hoteli svoj čas ustaviti propadanje morale v naših vrstah. Moja protestna nota z dne 5. 12. 1929 spričuje, da v tem oziru ne napredujemo. Listine so na razpolago.

Ker moremo le z moralno neoporečnim učiteljstvom razviti narodno kulturo, je nujno potrebno, da se razčistijo razmere v UJU, sicer je ogrožen njegov obstoj.

Jaz sem se umaknil k podrobnemu delu, da mi ne bo nositi sokrivde za prelamljanje načel deklaracije.

V pojasnilo navajam, da je z menoj solidarno Kranjsko učiteljsko društvo, ker izvršujem le njegove sklepe; nastop odobravajo celjsko, ptujsko, radovljiško, lenarško društvo in še druga.

Z odličnim spoštovanjem se priporoča vdani Josip Lapajne.«

Lapajne in društvo Kranj so imeli namen zavarovati del učiteljstva pred ovadbami, poverjeništvu pa je razglasilo značajnega moža za ovaduha!

Kako so se stvari razvijale, dokazuje posebno nastop Marjana Tratarja na društvenem zborovanju v Ljutomeru. V društvenem poročilu, ki ga je objavilo stanovsko glasilo decembra, je ugotovljeno, kako je Tratar opredelil II. samoizobraževalni tečaj v Ljubljani. Cilj je bil, tako je izjavil, zasaditi rdečo zastavico v učiteljskih vrstah. Gotova skupina, je nadaljeval, je vehementno napadala nacionalizem in obsojala vse besede, ki so se na tečaju spregovorile proti blatnemu nacionalne jugoslovanske misli. »Učiteljstvo naj ne naseda vabam te vrste tovarišev, ki z zunanjo masko učiteljske samoizobrazbe lovijo neinformirano članstvo v svoje mreže.«

Take stvari je Učiteljski tovariš objavljajl brez pomislekov, saj je za Tratarja bila jugoslovanska misel predvsem pobijanje socializma.

Proti Tratarjevim provokacijam, ki so imele, kakor se je kmalu pokazalo, določen namen, so v burni debati nastopili nekateri ljutomerski udeleženci tečaja. Ponavljanje obtožb jasno dokazuje, kaj so nekateri pripadniki »naše nacionalne misli« hoteli v boju zoper depolitizacijo organizacije. Proti takim nečednim namenom se ni dalo boriti.

Ta napad v organizacijskem glasilu je napovedal dogodke, ki so zoreli in dovoljevali poverjeništvu odločitve, ki jih prej ni tvegalo. Zato je prelomilo zdaj tudi sporazum s celjskim društvom. Poverjeništvu je sklicalo 5. januarja 1930 sejo širšega sosveta v Celju. Ta je potekla v trdni zavesti vodstva, da se je njegov negotovi položaj popolnoma utrdil. Član vodstva Skala je stavil ohol predlog, naj se organizacija ne ozira več na opozicijo. Lapajne sam ne pozna razvoja in bistva deklaracije. Program »čistih deklaratorjev« ni program, ampak predlog za spremembo pravil.

Stane Žagar je na tej seji širšega sosveta ponovil predlog radovljiškega društva in še nekaterih drugih, naj bi se sklicala izredna skupščina. Predlog je seveda propadel: dobil je le dva glasa.

Tako je bila pokopana pglavitna zahteva opozicije. V širšem sosvetu so bili poleg vodstva predvsem predsedniki društev, izraz večine, ki se je solidarizirala s cilji šestojanuarske diktature. Spričo zahtev učiteljstva, ki se je borilo za demokracijo v poklicnem in javnem življenju, so imeli lahko stališče: silo. Krog se je sklenil, zdaj je veljalo le »jedinstvo« istega kova, kakor so ga propagirali člani Edinstva proti privržencem deklaracije.

IZSTOP CELJSKEGA DRUŠTVA IZ POKRAJINSKE ORGANIZACIJE
(TO JE POVERJENIŠTVA LJUBLJANA). ARETACIJA DVEH VODILNIH
PRIVRŽENCEV DEKLARACIJE — LOJZETA HREŠČAKA
IN JOŽETA PAHORJA — NA PODLAGI IZMIŠLJOTINE POVERJENIŠTVA
UJU LJUBLJANA

Ker je poverjeništvo računalo s spremenjenim političnim ozračjem v svoj prilog, mu tudi sklenjeni »sporazum« s celjskim društvom ni bil več mar. To dokazuje brzozjavka celjskega učiteljskega društva, ki so jo 2. maja 1930 poslali poverjeništvu v Ljubljano:

»Blagovolite pred 9. majem izvajati določbe sporazuma — sicer ustavite Učiteljskega tovariša in Popotnika vsem članom društva!

G o s a k (predsednik)

R o š (tajnik)«

Poverjeništvo je našlo pretvezo in zdaj izjavilo, da se ni čutilo dolžno izvajati sporazum, ker mu Celjani niso predložili prepisa zapisnika, odobrenega od društvenikov. Društvo je nato odgovorilo, da preneha biti včlanjeno pri poverjeništvu Ljubljana.

V začetku leta 1930 je reakcija udarjala tudi po Popotniku, ki je izhajal v Mariboru. Že v akciji za samoizobrazbo je poverjeništvo izigravalo Mariborčane kot nasprotnike prizadevanja za splošni dvig znanja med učiteljstvom, posebno med mlajšim. Našlo je pomočnike, ki so bili vneti za pedagogiko in proti družboslovju. Zdaj mu je bilo trn v peti tudi pedagoško delo, kakor hitro je poseglo v pereče razmere, v življenjska vprašanja, povezana z vzgojo mladine. Reakcija je rasla, tudi Popotnik je padel pod cenzuro vodstva, ki je — zvesto svoji jugoslovanski nacionalistični misli — skrbno pazilo, da se ne bi prikradle vanj nevarne protiburžoazne herezije. Tako so našli v članku dr. Žgeča stavek:

Delavstvo na Dunaju je razumelo, da je *vzvod za ustvarjanje nove družbe oblikovanje novega človeka.*

Ustvarjanje nove družbe? O tem se med slovenskim učiteljstvom ne govori, vodstvo organizacije tega ne dovoli; tako kot se ne govori, če si dr. Žgeč to dovoli pisati, kako učitelji pretepajo šolske otroke! Take stvari ne spadajo po mnenju poverjeništva — v »našo pedagoško revijo«, kakor ne sodi vanjo pisanje tovarišice, ki je poročala, kako kolegi vohunijo med učiteljicami. Zelo nevarno je tudi, če Josip Dolgan ugotavlja v članku, da je »delitev učiteljstva v skupino kulturno mislečih in v skupino tradicionalno mislečih važna pridobitev II. samoizobraževalnega tečaja«. Poverjeništvo takega izražanja misli v Popotniku ne bo trpelo!

V resnici so bili to že spopadi zadnjih straž. Boj za depolitizacijo v učiteljski organizaciji se je bližal koncu. Pospešil ga je dogodek, povezan s skupino opozicionalcev, ki je proti koncu zime leta 1930 napravila izlet na Kum. Na tem izletu je bil tudi Stanko Žagar (poznejši član CK KPS in narodni heroj).

V zvezi z izletom se je nekomu zdelo potrebno, da je vložil ovadbo na upravo policije v Ljubljani. Tako naj bi bilo končno dokazano, kar so branilci »jugoslovenske« narodne misli vedno vztrajneje ponavljali, da je namreč gibanje za depolitizacijo v učiteljski organizaciji komunistična propaganda, ki jo vodijo skrite sile z revolucionarnimi nameni. Z enim samim udarcem bo razkrinkano ilegalno delo in vsi njegovi emisarji, vsa organizacija v organizaciji, kakor jo je že ožji sosvet UJU v Ljubljani ugotovil.

Tako je padla policijska pest na gibanje, ki je bilo posledica gnilega razvoja razmer v šolstvu in med učiteljstvom, vajenim hlapčevati slovenski buržoaziji, ki je kmalu imela priložnost pokazati, kakšna je njena jugoslovanska narodna misel. Aretirana sta bila 13. marca 1930 učitelja Lojze Hreščak in Jože Pahor. Ovadba je vedela, da sta vodila sestanek na Kumu, čeprav tam nista bila. Tudi š roka preiskava po družtvih ni dognala kakega njunega prestopka, zato sta bila kmalu izpuščena. Kljub temu pa bi morala biti disciplinsko kaznovana s premeštitvijo, saj sta doživela čast, da so prstni odtisi in njuni sliki prišli v zbirko kriminalnih tipov na policijski upravi v Ljubljani.

Za navedeno ovadbo se je zanimala Organizacija jugoslovanskih emigrantov iz Primorja (ORJEM), ki jo je ljubljanska policija tolerirala. Njen predsednik dr. M. Čok, sam preganjan od fašistov v Italiji, je obiskal dr. Lončarja, prosvetnega načelnika, da bi opozoril na podlosti, ki se dogajajo na šolskem področju v Sloveniji. Prosvetni načelnik ni hotel govoriti o tej — uradni zadevi; ko pa mu je dr. Čok povedal, da pozna gnusno ovadbo, ker jo je imel priliko videti že v notranjem ministrstvu v Beogradu, je le razpravljaj o zadevi. Prepričal se je o nevzdržnosti ovadbe in sramotnosti gonje proti pribežnikom s Primorske, gonje, ki je spremljala dogodke v učiteljski organizaciji. Tako je po inscenirani policijski preiskavi padlo tudi pripravljeno preganjanje učiteljev s Primorskega.

Ta dogodek je imel še poseben epilog. V avgustu istega leta je namreč dr. Čermelj izjavil Josipu Ribičiču, da se je dr. Čok po dokumentih na prosveti prepričal, kako je vso gonjo proti učiteljem s Primorskega zakrivila učiteljska organizacija.

Poverjeništvu je užaljeno izročilo stvar odvetniku dr. Papežu, da mu dr. Čok dá zadoščenje zaradi žalitve časti, sicer bo odgovarjal pred sodiščem. Dr. Čok je nato odgovoril, da v razgovoru z dr. Čermeljem učiteljske organizacije sploh ni omenjal. Tako je bila rešena čast vodstva ljubljanskega poverjeništv.

SKLEP

Če povzamemo, je bil boj za depolitizacijo stanovske organizacije boj za gnotne in moralne koristi učiteljskega stanu, za zboljšanje življenjskih razmer, pravnega stanja v službi v zvezi s šolsko zakonodajo, boj za zboljšanje družbenega vrednotenja učitelja spričo kapitalističnih odnosov, posebno pa še za neodvisnost in svobodo mišljenja v osebem ter političnem razvoju. Dejstva, ki jih je v svojih delih o učiteljstvu pokazal in razčlenil že Ivan Cankar, so prehajala bolj in bolj v zavest učiteljev ter so vplivala na njihovo mišljenje in opredelitev, ne vseh, toda najbolj dovtetnih in socialno razgledanih. Nazori, ki jih je del učiteljstva osvajal, in težnje, ki so izvirale iz tega, so imele potrdilo v velikem svetu, v revolucionarnem gibanju svetovnega proletariata. Ker je učiteljstvo povečini živelo sredi ljudstva, mu je bilo blizu ter je hotelo živeti z njim, kolikor ga niso vezali malomeščanski predsodki in gospodarska ter politična moč buržoazije, zlasti njenih dveh poglavitnih strank. Učiteljstvo se je hotelo osamosvojiti. Toda del je bil vezan z buržoaznimi političnimi gospodarji. Za drobtinice z gospodarjeve mize so nekateri voditelji učiteljstva gospodarili z njim tako, da so ga vezali k njihovemu političnemu vozu.

V novi državi SHS in kraljevini Jugoslaviji je po prvem navdušenju naglo prišlo do iztreznitve, razočaranja. Ko so narodno napredni voditelji v organizaciji pomagali držati učiteljstvo na vajetih, ne da bi mu zboljšali gmotni položaj, ko so odločali o njem ter mu izbirali mesta skupno s stranko po njenih interesih, ko so mu povrh še nadzorovali miselnost in narekovali izvenšolsko delo, je prišlo do odpora. Vodstvo narodno naprednega učiteljstva je izdajalo stanovske koristi zato, da je samo ugodneje živelo. Prav zato je moralo pasti. To je izrazila deklaracija. Predsednik organizacije Jelenc in njegovi so si skušali sicer pridobiti učiteljstvo, toda njihov čas je potekel. Le manjšina se je dala še zavajati s patriotičnimi frazami.

Učitelji, ki so prišli v vodstvo po zmagi odpora v smislu depolitizacije, so bili osebno v nasprotju s prejšnjim vodstvom, vendar miselno sorodni, politično enako usmerjeni in — z nekaj izjemami — vse prej kot prepričani, da bi mogel biti levo usmerjeni učitelj enakopraven v stanovski organizaciji, kaj šele, da bi smel sodelovati v vodstvu, ko je šlo za usodo stanu in šolstva. Potrebovali so ga le za pripravo pri dnevnem organizacijskem delu. Kdor je resnično delal za depolitizacijo, kot so to delali Mencin, Doberšek, Möderndorfer in tovariši, ta se je zavedal, da novo vodstvo vodi organizacijo brez prepričanja in brez volje, da bi razmere v njej zares spremenilo. Dve leti sta pretekli, ne da bi od praznih besed prišlo do dejanj. Primer Möderndorferja je bil izzivalen dokaz, da je novo vodstvo prav tako oportunistično, kakor je bilo staro, da je prevzelo njegovo prakso in da ne misli izvesti, kar bi bilo dolžno v smislu sprejetih načel. Zatajilo jih je, ker je bil Möderndorfer socialist. Doberšek je bil globoko razočaran in je v pismu uredniku Učiteljskega tovariša Ivanu Dimniku že 26. avgusta 1927 povedal svojo sodbo o žalostnem dejstvu. Namesto da bi vodstvo stanovsko organizacijo ozdravilo, je obnovilo prejšnje grehe, dobilo tesen stik z oblastjo in z njeno pomočjo skušalo obvladati učiteljstvo. Imelo je besedo pri premeščanju tudi pod šestojanuarskim režimom (npr. po svojem zastopniku 18. novembra 1929), podredilo se je oblasti in skupno z njenimi nameni določalo učiteljstvu pot. Za kakšno ceno? Za ceno učiteljeve neodvisnosti v delu za uveljavljanje stanu, pa tudi v njegovem političnem delovanju in mišljenju. Tako vodstvo je krenilo mimo zakona na uradno pot, na kateri je bil učitelj le še poslušno orodje režima in njegovih namenov. Premnogi se tega niso zavedali, prepričani, da se borijo za narodno misel. Kam je vodila taka »stanovska politika« vodstva, si je lahko misliti: v vse ostrejši spopad z delom učiteljstva, ki se je branilo uradnega in stanovskega jerobstva ter hotelo ohraniti svoj človeški ponos na svojem vzgojiteljskem mestu slovenskega ljudstva. Ko je novo vodstvo izdalo načelo depolitizacije stanu, se je znašlo v samoobrambi pred učitelji, ki so kljub vsemu šli svobodoljubno pot. Vodstvo je zato doseglo sporazum z nekdanjimi člani Einsteva ter se oprlo tudi na orjunsko (fašistično) usmerjene učitelje. Njihova ideologija mu je bila bližja od demokratične, da o socializmu niti ne govorimo. Tako se je okrepila reakcionarna desnica v stanovski organizaciji ter pomagala vodstvu, da se je obdržalo na krmilu. Zanašalo se je na politični položaj, saj je v njegovem duhu nastopalo od prvega dne, ko so mu lahkoverni privrženci deklaracije poverili nalogo, naj varuje neodvisnost organizacije. Kakor vsaka reakcija je tudi ta v učiteljskih vrstah prikrito ali naravnost ščuvala proti komunistom.

Kako je vodstvo reševalo svojo nalogo, je povedal na X. skupščini delegatov v Novem mestu 17. julija 1930 poverjenik Andrej Skulj. Ugotovil je, da je poverjeništvo Ljubljana — učiteljstvo Slovenije — že prej stopilo na pravo pot, ki jo kaže »zgodovinski kraljevski manifest«, in sicer ob sprejetju deklaracije leta 1926, ko se je strnilo v enotno stanovsko organizacijo. Kraljevski manifest od 6. januarja 1929 je vliil slovenskemu učiteljstvu, je dejal ob otvoritvi skupščine, novih sil in zavest, da je strnjeno na pravi poti.

Posebej se je poverjenik zahvalil, da je kralj ustanovil »novega Sokola kraljevine Jugoslavije«, katerega zastava bo vihrala v čast kralja in domovine. Potem pa je potožil, kako je bila usoda slovenskega učitelja že od nekdanj žalostna. Njegov delež je bilo pomanjkanje in ponižanje. Toda v najtežjih časih je moško nosil breme, oklepajoč se zvesto svoje organizacije v trdi veri in z globokim zaupanjem v boljše čase.

Vodstvo organizacije je pozdravilo »zgodovinski kraljevski manifest« že ob razglasu diktature v januarju 1929. Ta pozdrav niso bile zgolj besede, ki jih je narekoval čas poteptane ustave in uvedbe absolutizma pod pretvezo najvišje domovinske ljubezni, bil je izraz reakcionarnih političnih nazorov, ki jih je vodstvo učiteljske organizacije ohranilo proti duhu deklaracije v nasprotju s težnjami jugoslovanskih narodov, v nasprotju s koristmi ljudskih množic in v nasprotju s tokom, kakor ga je že takrat narekoval razvoj in ga je zgodovina uresničila kljub vsem »zgodovinskim kraljevskim manifestom« in zaviranju s strani propadajočega vodilnega razreda v Jugoslaviji.

Poverjeništvo UJU Ljubljana ni verjelo, da bi bila potrebna depolitizacija v učiteljski organizaciji, če naj si stan pomaga do boljšega življenja, do svobode, ni razumelo, da je mogoče spričo kapitalističnega izkoriščevalskega reda le z bojem doseči rešitev iz neznosnih razmer. Strinjalo se je s samodržtvom, ki ga je uvajalo tudi samo v organizaciji vzgojiteljev že pred diktaturo in pred »zgodovinskim kraljevskim manifestom«. Priznavalo je, kako je usoda slovenskega učitelja od nekdanj žalostna, vendar ga je tolažilo s »trdno vero in globokim zaupanjem« v boljše čase, ki jih bo vsem pripravila diktatura jugoslovanske buržoazije. Tragika slovenskega učiteljstva je bila, da je del še verjel v take laži, jih pomagal vzdrževati v svojo lastno škodo in nesrečo ljudstva, ki je z velikimi žrtvami bilo boj za svobodo proti grobarjem slovenskega oz. jugoslovanskih narodov.